

Mozaikok Online

A Nagy Gyula Területi Múzeum tudományos, muzeológiai és kulturális online folyóirata

Mozaikok Online

A Nagy Gyula Területi Múzeum tudományos, muzeológiai és kulturális online folyóirata

Megjelenik online, évente minimum két alkalommal.

Online ISSN szám: **ISSN 2786-3603**

mozaik.ngytm.hu

Mozaikok Online

A Nagy Gyula Területi Múzeum tudományos, muzeológiai, és kulturális online folyóirata

Megjelenik online, évente minimum két alkalommal.

Online ISSN szám: ISSN 2786-3603

mozaik.ngytm.hu

Felelős kiadó

A Nagy Gyula Területi Múzeum igazgatója

Szerkesztette

Józó Tamásné

Borítóterv

Józó Tamásné

A tanulmányokat lektorálta

Dr. Jároli József

Dr. Wolf Mária

Dr. Vörös Gabriella

Merczi Mónika

Szerkesztőség

Nagy Gyula Területi Múzeum

5900, Orosháza, Dózsa György utca 5.

E-mail cím: oroshazimuzeum@gmail.com

Telefonszám: +36 68 412 853

Kiadja

Nagy Gyula Területi Múzeum
(Orosháza, Dózsa György utca 5.)

Tartalom

Tanulmányok

Szemenyei Béla: Élet a legnagyobb magyar faluban II.	2
Dorozsmai Balázs: Textilbárcák a középkori Szénás falu területéről	21
Pillér Péter Ferenc: Római térdfibulák az orosházi Nagy Gyula Területi Múzeum Gyűjteményéből	51

Élet a legnagyobb magyar faluban II.

Gazdaság és társadalom Orosházán, a nagy gazdasági világválságtól a második világháború kezdetéig (1929-1939)

A magyar mezőgazdaság helyzete a nagy gazdasági világválság kitörésekor

A magyar mezőgazdaság továbbra is a nemzetgazdaság húzóágazata maradt, azonban a világháború utáni fejlődésének szintje meg sem közelítette a világ más részein bekövetkezett növekedést. A növénytermesztés szintje 1929-ben mindösszesen 1-2 százalékkal haladta meg a háború előtti.¹ Ennek okai a birtokszerkezet egyoldalúságaival, a háború előtti művelési struktúra konzerválódásával és a talajerő-gazdálkodás elhanyagolásával magyarázhatók.²

A birtokszerkezet egyoldalúságai annak ellenére is megmaradtak, hogy az 1920-as földreform végrehajtása során összesen 1,1 millió hold földet osztottak szét.³ Bár ez a szám magasnak tűnik, azonban ez mindössze az ország termőterületének 8,5 százalékát tette ki. Ráadásul több mint 400 ezer jelentkező között osztották ki, így teljesen életképtelen, átlagban 1,7 holdas törpebirtokok jöttek létre.⁴ A művelési struktúra a háború előtti állapotokban konzerválódott, a szalastakarmányok és a legfontosabb kapásnövények vetésterülete alig növekedett.⁵ A talajerő-gazdálkodás szintén stagnált az országban, a holdankénti műtrágya-felhasználás 12-ről mindössze 15 kg-ra emelkedett, miközben a legfejlettebb nyugat-európai országokban ez 1 és 3 mázsa körül mozgott.

Hozamnövelő tényezőnek számít a gazdálkodás technikája is, ebben viszont jelentős előrelépések történtek az országban. Korszerű traktorok, cséplőgépek jelentek meg a nagybirtokokon és középparaszti uradalmakon.

A magyarországi állattenyésztés még a földművelésnél is kedvezőtlenebb képet festett a világválságot megelőző időszakban. A háborús veszteségek és a hagyományos állattenyésztő vidékek elvesztése miatt az állatállomány

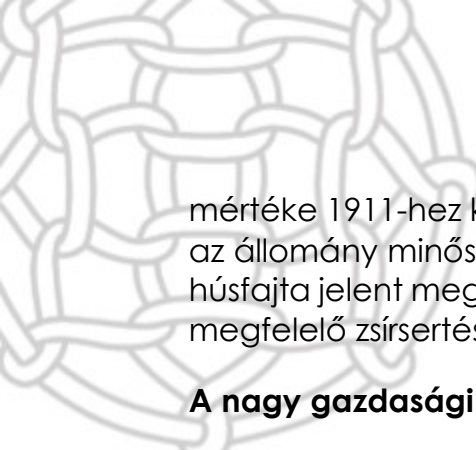
¹ Romsics 2001. 162.

² Romsics 2001. 162.

³ Romsics 2010. 809.

⁴ Romsics 2001. 162.

⁵ Romsics 2001. 162-163.

mértéke 1911-hez képest jelentősen csökkent.⁶ Ezt kismértékben egyensúlyozta az állomány minőségi javulása, szarvasmarhák és sertések között is egyre több húsfajta jelent meg. A paraszti háztartásokban azonban az ő céljaiknak jobban megfelelő zsírsertések maradtak dominánsok.⁷

A nagy gazdasági világválság kirobbanása

A nagy gazdasági világválság (1929-1933) a 20. század történetének legnagyobb gazdasági válsága volt, amely megrettentő csapást mért a modern kori világ gazdaságára. A válság kezdeti jelei a mezőgazdaságban kezdtek kibontakozni: a művelési technológiák és a szállítási körülmények rohamos javulása okán túltermelés alakult ki, az árak emiatt zuhanni kezdtek. Ez a folyamat már 1928-ban megkezdődött, a tőzsdén azonban egy ideig emelkedtek az árfolyamok. A gazdasági világválság hivatalos kezdőidőpontja 1929. október 24-e, az úgynevezett fekete csütörtök, amikor is a New York-i tőzsdén a részvényárfolyamok rohamos esésnek indultak, a befektetők között kitört az eladási pánik. A nagy esést még durvább zuhanás követte a fekete kedden, október 29-én.⁸ 1930-ra a részvényárfolyamok durván az értékük 90 százalékát veszítették el, akik pedig túl nagy tétben, vagy hitelre fogadtak a jó hozam reményében, hirtelen nincstelenekké váltak.

Az Amerikai Egyesült Államokból indult világválság, mint szellem a palackból, pillanatok alatt kiszabadult, és rázúdult a világra: fejlett és fejlődő országok gazdaságát egyaránt érintette. A tőzsdei összeomlás hírére az amerikai lakosság bizalmatlanná vált, tömegek vették ki pénzeiket a bankokból, ezek így hitelképtelenné váltak. Leálltak a beruházások, csökkent a termelés, a tönkrement vállalatok és a csökkenő termelés miatt pedig tömeges munkanélküliség jelentkezett a lakosság körében. A válság a mezőgazdaságba is átgyűrűzött, ahol a termelők elkeseredésükben végül megsemmisítették a fizetőképes kereslet hiányában el nem adott termékeiket.⁹

A gazdasági világválság Magyarországon

1930-ra a nagy gazdasági világválság elérte Európát, így természetesen Magyarországot is. Hatásai legpusztítóbban a mezőgazdaságban jelentkeztek. A jelentős túltermelés nagyarányú árcsökkenést eredményezett. Az 1920-as évek második feléhez képest 1929-1933 között a búza nagykereskedelmi ára 70 százalékkal, a növényi eredetű termékeké több mint 50 százalékkal, míg az állatoké és állati eredetű termékeké közel 50 százalékkal csökkent.¹⁰ Az agrárrolló 1933-ra 70 százalékosra nőtt. A mezőgazdaság gépesítési folyamata

⁶ Romsics 2001. 165.

⁷ Romsics 2001. 165.

⁸ <https://www.portfolio.hu/prof/20210430/ez-volt-a-valsagok-osanyja-ami-eloszor-tonkretette-az-embereket-aztan-hatalomra-segitette-a-nacikat-478154>

⁹ Bebesi 1999. 123.

¹⁰ Romsics 2001. 167.

gyakorlatilag leállt ebben az időszakban, a műtrágya-felhasználás holdanként 2 kg-ra esett vissza, mérséklődtek a termésátlagok is.

A gabonatermelés válságának enyhítésére vezette be a kormány 1930 júliusában az úgynevezett bolettarendszert.¹¹ A boletta egy államtól kapott gabonajegy volt, melyet a termelők a tőzsdei vételár feletti összegre kapták. Elsősorban adót lehetett vele befizetni, de részben készpénzre is átválthatók voltak.¹² A törvényjavaslatot az országházban nagy viták között fogadták el, az orosházi napilapok is hosszas tudósításokat szenteltek a folyamatnak.¹³

Az ipari termelésben is természetesen jelentkezett a gazdasági válság hatása. Elsősorban a termelőeszközöket gyártó iparágakat sújtotta a válság, majdnem 50 százalékos visszaesés következett be a termelésükben az öt év alatt a vas- és fémipar, a gépgyártás és az építőanyag- és faipar tekintetében. Az élelmiszeripar és néhány fogyasztási iparág 23 százalékos visszaesést könyvelhetett el, a textil-, bőr-, papír-, és vegyészti ipar azonban csak 1-2 százalékos, köszönhetően annak, hogy a kormány a külföldi áruk importját betiltotta ezekből.¹⁴

A válságra a termelők, gyártulajdonosok a bérek csökkentésével és az alkalmazottak elbocsátásával reagáltak. Az iparban a tisztviselők átlagosan 15–20 százalékkal, a munkások 25–40 százalékkal kerestek kevesebbet. A költségvetési bevételek csökkenése miatt az állam is takarékoskodni kényszerült. Mindezek hatására gyári munkások, állami és magántisztviselők, mezőgazdasági idénymunkások százezrei veszítették el állásukat.

Magyarországon a gazdasági válság legmélyebb pontja 1931 nyarán következett be, amikor a nemzetközi pénzügyi- és hitelrendszer összeomlása elérte Magyarországot. A csődök miatt a hitelezők minden felmondható hitelt visszamondtak.¹⁵ A Magyar Nemzeti Bank arany- és devizakifizetései miatt kimerültek, fizetéseképtelenség és államcsőd lehetősége állt fenn. A kormány ezért 1931. július 13-án háromnapos bankzárlatot rendelt el.¹⁶ Ezután korlátozták a betétek kifizetését és a devizákkal kapcsolatos gazdálkodást. 1931. december 22-én pedig minden külföldre történő kifizetést megtiltottak. A világválság végére az egy főre eső nemzeti jövedelem (GDP) 1933-re közel 7 százalékkal csökkent.

¹¹ Orosházi Friss Újság 1930. július 9. 1.

¹² Romsics 2001. 167.

¹³ Orosházi Friss Újság 1930. július 2. 1.

¹⁴ Romsics 2001. 167.

¹⁵ Romsics 2001. 168.

¹⁶ Orosházi Friss Újság 1931. július 15. 1.

Orosháza a nagy gazdasági világválság időszakában (1929-1933)

1. Orosháza a válság kirobbanásakor (1929-1930)

Az 1929. év még a megszokott mederben kezdődött a községben, az emberek készültek a farsangi szezonra, a bálakra, mulatságokra. A község gazdasága is rendben volt, a Békésvármegyei Közlöny példaként állította Orosházát a megye települései számára, főleg mezőgazdaságát és baromfitenyésztését és piacát dicsérte.¹⁷ A gabonaárak csökkenése azonban már az orosházi piacon is érzékelhető volt, amíg 1927-ben 31-33 pengőt fizettek a búza mázsájáért, két évvel később már a 29 pengő is jó árnak számított.¹⁸

Az orosházi gazdaság másik legfontosabb pillére, a baromfi- és tojáskereskedelem már a válság kezdete előtti, 1928-as évben kisebb bajba került: a német hatóságok ugyanis betiltották a magyar tenyészbaromfi bevitelét és nagyon megszigorították a levágásra szánt áruk beszállítását is.¹⁹ A baromfiipar a nehézségek ellenére azonban végig talpon maradt, és a település gazdaságának húzóágazataként preferált. A baromfifeldolgozó nagyvállalatok még fejlesztésekbe is tudtak befogni, a Bernardinelli nevével fémjelzett Élelmiszer- és Terménykiviteli Vállalat például 1931-ben, a válság kellős közepén hűtőházat épített a telepén.²⁰

A pénz- és hitelintézetek válsága szintén begyűrűzött Európába, így Magyarországra, kisebb mértékben Orosházára is. A legrosszabb helyzetbe az Orosházi Népbank került, amely egy mezőtúri ingatlan megvásárlása után teljesen fizetéképtelenné vált. A legnagyobb orosházi pénzintézetet, az Orosházi Takarékpénztárt is megviselte a válság, azonban jelentős tőkeerejének köszönhetően átvészelte a nehéz esztendőket.²¹

2. Az Orosházi Mezőgazdasági, Ipari, és Kertészeti Kiállítás (1930. augusztus 14-21.)

A gazdasági válság időszakának legnagyobb szabású eseménye Orosházán az Orosházi Mezőgazdasági, Ipari, és Kertészeti Kiállítás volt, melyet 1930. augusztus 14-21. között rendeztek meg a községben. A kiállítás szervezői a Kisbirtokos Szövetség és az Orosházi Ipartestület voltak. Szervezésének apropóját a helyi mezőgazdasági és ipari termelők támogatása, segítése volt a világválság kellős közepén.

A hirdetés alapján „a kiállításon részt vehet minden mezőgazda, gyáros, iparos és iparművész, mezőgazdasági, ipari és iparművészeti kiállításra (vásárra)

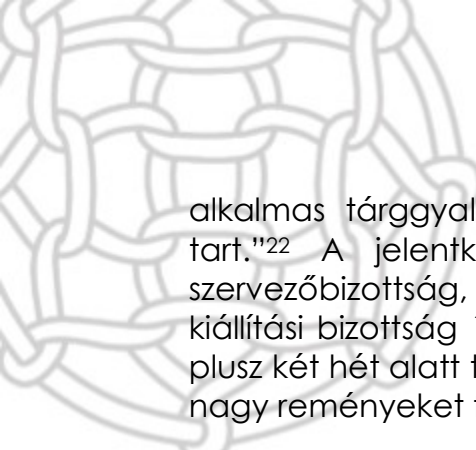
¹⁷ Orosházi Friss Hírek 1929. január 19. 3.

¹⁸ Fancsovits 1965. 633.

¹⁹ Gulyás 1987. 15.

²⁰ Gulyás 1987. 45.

²¹ Fancsovits 1965. 634.

alkalmas tárggyal, amelyet a végrehajtó bizottság kiállításra alkalmasnak tart.”²² A jelentkezésnek azonban nagyon rövid határidőt szabott a szervezőbizottság, valamint mindenki a végére hagyta a regisztrációt, ezért a kiállítási bizottság 1930. május 31-ről június 15-re módosította a határidőt.²³ A plusz két hét alatt tömegesen érkeztek az újabb jelentkezések, a korabeli sajtó nagy reményeket fűzött a kiállítás megrendezéséhez.

A kiállítás megépítésére a sporttelep melletti vásártéren került sor, pavilonokban és istállóknak. Az eredetileg tervezett egy helyett két nagy ipari pavilon került felállításra, egyenként 700 négyzetméter területűek.²⁴ Már 1930 júliusában megkezdődött az építkezés és a terület előkészületi munkálatai. A kiállítás előkészítő munkálatai, majd későbbi lebontása a település vállalkozóinak és munkanélküli szegényeinek is munkalehetőséget biztosított, ezért társadalmi támogatása a minden réteg felől adott volt.

A szervezőbizottság tagjai a kiállítás lehető legnagyobb látogatottsága érdekében minden lépést megtettek. Az esemény megnyitójára sok főméltóságot meghívtak, többek között Horthy Miklós kormányzót és Gömbös Gyula honvédelmi minisztert, későbbi miniszterelnököket is, de egyiküknek sem állt módjában megjelenni a községben. Mayer János földművelésügyi miniszter azonban elfogadta a meghívást, és ő nyitotta meg a nagyszabású rendezvényt 1930. augusztus 14-én, délután 3 órakor. Az ünnepségen részt vett még többek között Hadik János gróf, az OMGE elnöke, Bárány Feilitzsch Berthold megyei főispán és dr. Daimel Sándor megyei alispán, báró Vay László Bihar megyei főispán, a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara elnöke, dr. Farkas Béla Csongrád vármegyei főispán, valamint több minisztériumi tanácsos, és országgyűlési képviselő is.²⁵

Már a kiállítás első napján díjazta a zsűri a kiállító iparosokat, mezőgazdászokat, kertészeket. Számos orosházi és környékbeli termelő vehetett át arany-, ezüst- vagy egyéb elismerő oklevelet.

Augusztus 17-én vasárnap, a kiállítás kellős közepén került megrendezésre az Országos Iparkongresszus, melynek az Orosházi Ipartestület díszterme adott helyet. Az eseményen részt vett Kállay Miklós kereskedelmi államtitkár, későbbi miniszterelnök is.²⁶ A kongresszuson megalakult az Országos Iparospárt, Papp József iparszövetségi elnök így fogalmazta meg a párt célját: „Minden politikán fölül állva, az iparosság gazdasági érdekeinek védelmére.” A kongresszuson orosházi siker is született, Gubicza Sándor asztalosmester, az Orosházi Ipartestület elnöke az Országos Ipartestülettől ezüstérmét vehette át.²⁷ A kongresszuson Orosháza híres szülöttéről, Thék Endre bútor- és zongoragyárosról is megemlékeztek, özvegye, Kleineisel Ilona személyesen is részt vett az

²² Orosházi Friss Újság 1930. április 27. 3.

²³ Orosházi Friss Újság 1930. május 31. 1.

²⁴ Orosházi Friss Újság 1930. július 6. 3.

²⁵ Orosházi Friss Újság 1930. augusztus 15. 1.

²⁶ Orosházi Friss Hírek 1930. augusztus 19. 1.

²⁷ Orosházi Friss Hírek 1930. augusztus 19. 1.

ünnepségen.²⁸ A vendégek délután természetesen a kiállítást is megtekintették.

Augusztus 20-án Békés vármegye kereskedelmi egyesületeinek képviselői is Orosházán, a Kereskedelmi Csarnok épületében gyűltek össze a kiállítás apropóján, és megalakították Békésmegyei Kereskedelmi Testületek Szövetségét, amely a megyei kereskedők érdekvédelmi egyesületeként szolgált.²⁹

Augusztus 21-én este 6 órakor a békéscsabai gyalogezred zenei aláfestése mellett véget ért az Orosházi Mezőgazdasági, Ipari és Kertészeti Kiállítás, melynek összesen végül 27 594 fizető látogatója volt.³⁰ A kiállításon résztvevők száma igen jelentősnek mondható, jelentős bevétele keletkezett ezzel a szervezőknek és a községnek. A kiállító gazdák és iparosok azonban nagyobb bevételt reméltek az eseménytől, inkább megrendelésekre, ígéretekre tettek szert, mint készpénzre. Mindezek ellenére a kiállítás azt a célját elérte, hogy segítséget nyújtson a nehéz helyzetben lévő orosházi és környékbeli emberek számára, az alispán augusztusi jelentése is erre enged következtetni.³¹

3. *Orosháza a válság további éveiben (1930-1933)*

Orosháza községe és lakossága is nagyon nehéz éveket élt át a gazdasági válság idején. Az előljáróság számos beruházást kénytelen volt lemondani, halasztani, a legjobb példa erre az új községháza esete. 1929-1930 folyamán a már kicsinek bizonyuló, rossz állapotú községháza lebontására és egy új épület felépítésére elkészültek a tervek³², ám a válság miatt a község nem kapott engedélyt és hitelt a megvalósításra. Többször felmerült ezután is ennek felépítése, de mindig valami akadályba ütközött.

A nehéz idők ellenére is igyekezett a község vezetése fejlesztéseket, beruházásokat megvalósítani a településen, úgynevezett ínségmunka céljából is. 1930-ban, a megyei alispán határozata alapján megkezdődött az Orosházai Szentetornyával összekötő beton országút építése, amire már mindkét község lakói nagyon régóta vártak.³³ Az építőipar 1931-re azonban így is súlyos válságba került, gondjaikat a honvédségi laktanya az évi megépítése kicsit enyhítette. Az építkezés nem ment zökkenőmentesen, a honvédelmi miniszter 100 ezer pengővel csökkentette az erre szánt összeget, de 1931. augusztus elején a községi előljáróság kérésére mégis engedélyt adott az eredeti összeg felhasználásra, így minden egyes tervezett épület megépítésére.³⁴ A laktanya

²⁸ Orosházi Friss Hírek 1930. augusztus 19. 2.

²⁹ Orosházi Friss Hírek 1930. augusztus 22. 1.

³⁰ Orosházi Friss Hírek 1930. augusztus 22. 2.

³¹ Orosházi Friss Hírek 1930. szeptember 10. 1-2.

³² Orosházi Friss Újság 1930. július 3.

³³ Orosházi Friss Újság 1930. augusztus 23. 2.

³⁴ Orosházi Friss Hírek 1931. augusztus 4. 2.

decemberre készült el, fél évig munkát adva ezzel az orosházi vállalkozóknak és munkásoknak.³⁵

A következő két évben egyre nagyobb szüksége lett az orosházi vállalkozóknak és munkásoknak az írásbeli munkákra. Gyopároson többször kaptak lehetőséget munkára, 1932-ben a fürdőszézon befejeztével új kabinokat építhettek a mesterek.³⁶ A tó medrének takarítása is gyakran szerepelt az elvégzendő feladatok között, kis időszakra ez is több száz embernek biztosított megélhetést.³⁷

Az építőipar mellett a kisipari ágazatokban dolgozók is nagyon megszenvedték a világválság időszakát. Az 1932-re teljesen begyűrűző helyzet hatására az orosházi járásban 550-en adták vissza iparűzési engedélyüket, 300-an pedig szüneteltették tevékenységüket. De természetesen voltak olyanok is, akik abban az évben kezdték meg ipari tevékenységüket, 365-en váltották ki az ehhez szükséges nyomtatványokat.³⁸

Orosháza lakosságának jelentős része a gazdasági világválság derekán súlyos anyagi helyzetbe került, sokak számára a napi megélhetés is nagy gondot jelentett. A munkanélküliség fokozódott, a mezőgazdasági és egyéb segédmunkákért járó bérek, és maguk a munkalehetőségek is jelentősen csökkentek.³⁹ Főleg az 1922-ben létrejött Rákóczi telepen élő, legszegényebb földmunkás réteg szenvedte meg leginkább a válságot. Százas nagyságrendben szorultak rá a községi élelmiszersegélyezésre is. Az öngyilkosságok száma az 1920-as évek közepén tapasztalt csökkenés után ismét emelkedésnek indult, többen nem láttak más kiutat nyomorukból. A magánszemélyek elszegényedése természetesen a község bevételeinek csökkenését is magával hozta. Nagyot esett a szesz- és húsfogyasztás Orosházán, ez pedig a kereskedők és községi költségvetés számára is jelentős kiesést okozott az adóbevételek csökkenése miatt.⁴⁰

Orosháza vagyonosabb gazdálkodói, iparos és kereskedői rétegét azonban nem viselte meg annyira a válság, mint a legszegényebbeket. Civil egyesületek, körök és az egyházak rendszeresen szerveztek gyűjtéseket, jótékonyági rendezvényeket a legszegényebbek megsegítése számára. Az egyházak közül az evangélikusok és az izraeliták voltak a legaktívabb jótékonykodók.⁴¹ A legtehetősebb családok életszínvonala a válság alatt sem csökkent a községi építkezések mellett ők biztosítottak munkalehetőséget a

³⁵ Orosházi Friss Hírek 1931. december 18. 2.

³⁶ Orosházi Friss Ujság 1932. december 25. 3.

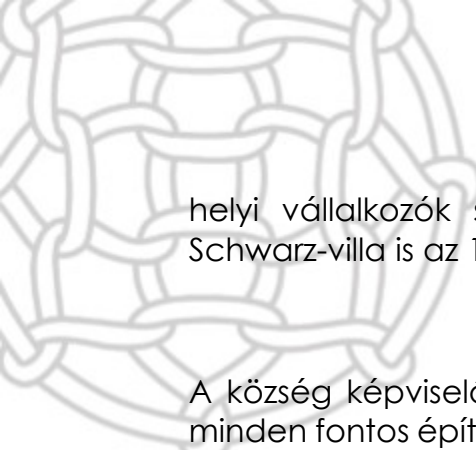
³⁷ Fancsovits 1965. 638.

³⁸ Orosházi Friss Ujság 1932. december 25. 1.

³⁹ Fancsovits 1965. 636.

⁴⁰ Orosházi Friss Ujság 1932. december 25. 3.

⁴¹ Orosházi Friss Hírek 1932. december 16. 4.

helyi vállalkozók számára. A múzeum mai épületeként szolgáló, egykori Schwarz-villa is az 1930-as évek legelején épült, a válság kellős közepén.⁴²

A község képviselőtestülete 1933-ban is igyekezett a lehetőségeihez mérten minden fontos építkezést, fejlesztést támogatni. Évek óta húzódott a csorvási és csabai utak belterületi szakaszainak kikövezése, ezek a munkálatok 1933 nyarán végre elkezdődhettek.⁴³ Ez a beruházás is sokak számára biztosított munkalehetőséget. A községi villanyhálózat fejlesztése is megkezdődött 1933-ban, a villanyáram szolgáltatást Orosházán a Tóth Gőzmalom és Villamostelep Részvénytársaság biztosította. Az előjárósággal kötött szerződésük alapján több utcán is le kellett cserélniük a régi, fából készült villanyoszlopokat korszerűbb vasoszlopokra.⁴⁴ Ezek a munkálatok is lezajlottak tárgyévben. A villannyal ellátott községek száma az országban 1933-ban elég alacsony, mindösszesen 27 százalékos arányú volt.⁴⁵

A mezőgazdaság helyzete 1933-ban még nem esett át jelentős javuláson. Jónak számított az az évi termés, a gabonaárak további esésnek indultak az új búza megjelenésekor az orosházi piacon.⁴⁶ Szeptember elején az állatpiaci árak váratlanul növekedésnek indultak, ennek az orosházi kereskedők kifejezetten örültek.⁴⁷ 1933. szeptember 2–3. között megyei ló-, szarvasmarha-, sertés- és juhkiállítást rendeztek Orosházán, a gazdák ezúttal sem az elvárt hasznot forgalmazták, de azért nem jártak haszon nélkül. 3 639 látogatót vonzott a rendezvény a két nap alatt, érdekesség, hogy a helyi sajtó leírása alapján a helyi gazdák közül kevesen vettek részt rajta, inkább vidékről jöttek sokan.⁴⁸

Régóta várt társadalmi igény vált valóra 1933 őszétől fogva Orosházán: gimnáziumi előkészítő tanfolyam indult a településen. Musulin Béla, egy szegedi matematika-fizika szakos középiskolai tanár megkereste a község vezetését magángimnázium nyitásnak ötletével. A községi képviselőtestület 1933. február 24-én hozzájárulását adta az üggyhöz, és további intézkedések mellett döntött.⁴⁹ 1933 áprilisában kérelmet nyújtottak be a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba, a miniszter azonban elutasította a magángimnázium alapítását.⁵⁰ Musulin Béla – kiegészülve később Péterfia Zoltán középiskolai tanárral – nem adták fel, és gimnáziumi előkészítő tanfolyamot szerveztek, melyre már megkapták az engedélyt, miután a diákokat hivatalosan beírták a Mezőtúri Református Gimnáziumba. A község képviselőtestülete 800

⁴² Józó 2021. 44.

⁴³ Orosházi Friss Ujság 1933. június 4. 1.

⁴⁴ Orosházi Friss Ujság 1933. június 11. 3.

⁴⁵ Romsics 2010. 810.

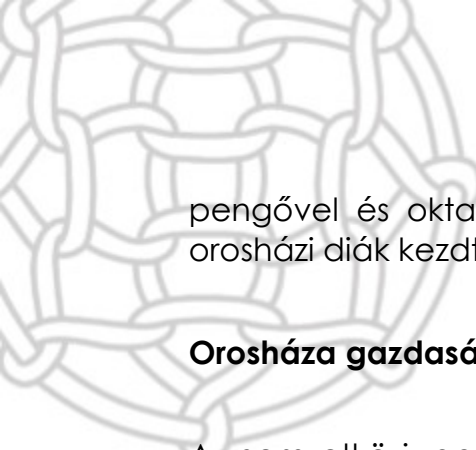
⁴⁶ Orosházi Friss Ujság 1933. augusztus 11. 3.

⁴⁷ Orosházi Friss Ujság 1933. szeptember 1. 3

⁴⁸ Orosházi Friss Ujság 1933. szeptember 5. 2.

⁴⁹ Orosházi Friss Hírek 1933. február 25. 1.

⁵⁰ Keller 1999. 77.

pengővel és oktatási épület biztosításával támogatta a gimnáziumot.⁵¹ 27 orosházi diák kezdte meg a tanévet az első évfolyamban.⁵²

Orosháza gazdasága és társadalma 1934-1939 között

A nemzetközi gazdasági feltételek javulásának köszönhetően 1934-től a magyar gazdaság ismét fellendülésnek indult. Sikerült új, biztos piacokat találni a magyar mezőgazdasági termékek számára: Ausztria, Németország és Olaszország váltak az ország lefontosabb külkereskedelmi partnereivé.⁵³ Mivel Orosházán továbbra is a mezőgazdaság volt a gazdaság húzóágazata, ezért a fentebb említett három országgal kötött gazdasági megállapodások kifejezetten előnyösek voltak a község számára.

1. A birtokviszonyok a gazdátársadalomban

A birtokviszonyok nagyban hasonlítottak az 1920-as évekéhez, orosházi határban az 1930-as években sem a nagybirtok volt a domináns forma. 1000 holdat meghaladó mennyiségű nagybirtokkal mindössze hárman rendelkeztek ebben az időszakban: 1935-ös adatok alapján Özvegy Geiszt (Geist) Gáspárné és fia, Geiszt (Geist) Gáspár összesen 1025 holdnyi uradalmat birtokolt Orosházán, gróf Zelesnky (Zselénszky) Róbert 1194-et, és Orosháza községe is nagybirtokosnak számított az 1554 holdnyi tulajdonával.⁵⁴ Geiszték uradalmát fizikailag nem alkotta szerves részét a település életének, mert a mai is Orosháza exklávéjának számító, 25 kilométerre lévő Kiscsákon és környékén terültek el földjeik, Zelesnky birtokai viszont helyben voltak, és bár elmaradt gazdaság volt, ráadásul rendszeresen adóhátralékai is voltak, minden évben a község legtöbb adót fizető polgárai (virilisei) között találjuk őket – Geisztékkel együtt – szinte mindig dobogón.⁵⁵ Mindezek ellenére legszámottevőbben a község saját földjei számítottak bele a helyi gazdaság életébe.⁵⁶ Orosháza társadalmába a felsorolt két nagybirtokos család nem tartozott bele, mert Geiszték Kiscsákon, Zelesnkyék pedig Budapesten éltek.

500 és 50 hold közé eső, úgynevezett középbirtok 17 darab volt az orosházi határban, ezek közül 1 esett mindösszesen 200 hold fölé, 12 viszont 100 hold alá. Ezen birtokok mindegyike nem magánszemélyek kezén volt, hiszen például az evangélikus egyházé volt az az egy 200 hold feletti földterület – 223 hold – és a római katolikus egyház is rendelkezett 176 hold földdel.⁵⁷ A gyülekezetek rendszeresen nem saját maguk művelték földjeiket, hanem bérbe adták

⁵¹ Orosházi Friss Ujság 1933. augusztus 26. 1.

⁵² Keller 1999. 77.

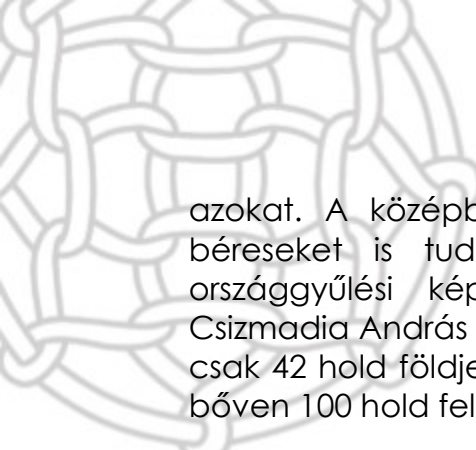
⁵³ Romsics 2001. 168.

⁵⁴ Herczeg 1985. 116-117.

⁵⁵ Orosházi Friss Hírek 1936. szeptember 25. 2.

⁵⁶ Forman 1983 116.

⁵⁷ Herczeg 1985. 116. o.

azokat. A középbirtokok teljesen életképesen működtek, napszámosokat, béreseket is tudtak alkalmazni. Az orosházi térség 1922–1939 közötti országgyűlési képviselője, a mindegyik választást biztosan megnyerő Csizmadia András is középbirtokosnak számított.⁵⁸ Orosháza határában ugyan csak 42 hold földje volt, de a környező településeken lévő birtokaival együtt, bőven 100 hold felett gazdálkodott.⁵⁹

50 és 20 hold közötti módosabb gazdák vagy középparasztok által művelt földterület már sokkal több volt, összesen 193; 20 és 10 hold közötti 295; és a jóval kisebb, de még életképes, 10 és 5 hold közötti öneltartó parasztgazdaság pedig 376 működött Orosházán.⁶⁰ Az Orosháza határhoz tartozó földterületek kicsit több mint fele ebbe a kategóriába tartozott. A módosabb gazdák között nem volt ritka, hogy más településeken is voltak földjeik, máshol is gazdálkodtak.

5 és 1 hold közötti, úgynevezett kisparaszti gazdaság összesen 1024 darab volt 1935-ben a település határában.⁶¹ A földterületek 10 százalékát művelték ilyen formában. Ezek esetében az életképesség fogalma már nem egyértelmű, mert míg például egy 4,5 holddal rendelkező gazda még képes lehetett eltartani a családját a földjéből, egy 1–1,5 holdas gazdáról ez már nem állítható teljes bizonyossággal. Közülük sokaknak a mezőgazdaságban vagy az iparban segédmunkát kellett vállalniuk a megélhetéshez. Ezen földek egy része a Nagyatádi-féle földreformkor került kiosztásra.

1 hold alatti törpebirtok 3421 darab volt a határban, a melyek földterületek 4,5 százalékát tették ki. Ezek igazából életképtelen, párszáz négyszögöl területű birtokok voltak, de ebbe a kategóriába sorolták be a ház-vagy házrésztulajdonosokat is.⁶² Ezek tulajdonosai szinte mindannyian igyekeztek munkát vállalni, zömmel a mezőgazdaságban, de válságos időszakokon kívül az ipar, főleg az építőipar is lehetőségül szolgálhatott számukra.

Az orosházi mezőgazdaság – gyakorlatilag a betelepülés óta – egyik húzóágazata az állattenyésztés, és ez a 30-as években is így maradt. A válság ezt az ágazatot is megtépázta, de kevésbé súlyosan, mint a növénytermesztést. Az 1931 és 1934 között kötött gazdasági szerződéseknek köszönhetően a magyar – így az orosházi – állatoknak is piaca lett Németország, Ausztria és Olaszország.

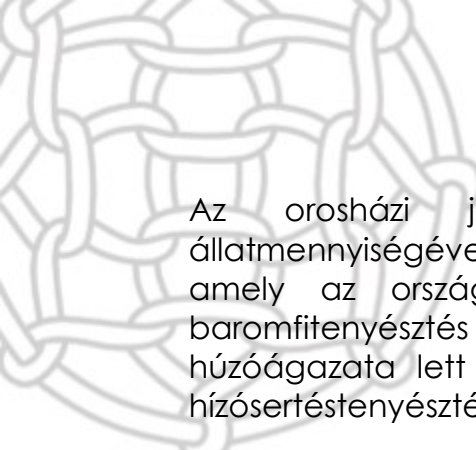
⁵⁸ Szemenyei 2015. 47.

⁵⁹ Herczeg 1985. 116.

⁶⁰ Fancsovits 1965. 639.

⁶¹ Forman 1983. 114.

⁶² Forman 1983.118.

Az orosházi járás kiemelkedett Békés megyében tekintélyes állatmennyiségével. 1936-ban 900 vagon élőállatot szállítottak el Orosházáról, amely az országos átlag 2 százaléka.⁶³ Különösen kiemelkedett a baromfitenyésztés és –feldolgozás, ez az iparág a 30-as évek végére igazi húzóágazata lett az orosházi gazdaságnak. Emellett a szarvasmarha- és hízósertéstenyésztés számított még vezetőnek.

2. Az orosházi ipar és kereskedelem a világválság után

A nagy gazdasági világválság az orosházi ipar jelentős szegmensében nagy károkat okozott. A helyi iparágak komolyabb fellendülésére a 30-as évek közepéig várni kellett.⁶⁴ 1930-ban, a válság elején Orosháza lakosságának 22,8 százaléka élt az iparból, ez a szám az 1920-as 25,3 százalékhoz képest majdnem 3 százalékkal csökkent.⁶⁵ Bár felmérés nem készült róla, visszaadott iparengedélyek számát vizsgálva biztosak lehetünk benne, hogy 1933 végére ez az adat tovább apadt. Nagyon rossz helyzetből kellett tehát talpra állni Orosháza iparának, de az évtized végére ez mégis sikeresen megtörtént.

Az orosházi nagyipar húzóágazatai az 1920-as évekhez hasonlóan a malomipar, a téglagyártás és a baromfifeldolgozás voltak. A legnagyobb malmokat sokkal kevésbé viselte meg a válság, a Tóth malom például terjeszkedni is tudott. Ráadásul Orosháza villamosenergia-ellátása is az ő kezükben volt, amelyből szintén jelentős bevételeket szerzett magának a cég. A másik legjelentősebb malom a Pipis-malom volt a községben. A téglagyártás jeles képviselőinek a Dénes és a Kristó téglagyárak számítottak.

A baromfifeldolgozás a virágkorát élte a gazdasági világválságot követő időszakban. Két hatalmas, valamint több kisebb baromfitelep működött ekkor a községben, a Steinberger-féle, valamint a Bernardinelli-telep voltak a legnagyobbak. Az ágazat sikerességét jól mutatja az az adat, hogy 1936-ban vágott baromfiból 244 vagonnal szállítottak el Orosházáról, amely az országos átlagnak 25 százaléka volt.⁶⁶ A cégek bevételei is rohamosan növekedtek, 1936 szeptemberében az egyik feldolgozótelepet alapító Bartolo M. Bernardinelli özvegye nehezményezte Orosháza községénél, hogy miért nem került be a képviselőtestület virilisei közé, pedig a befizetett adója alapján ott lenne a helye.⁶⁷ A Steinberger-féle üzem története szomorú véget ért, az első

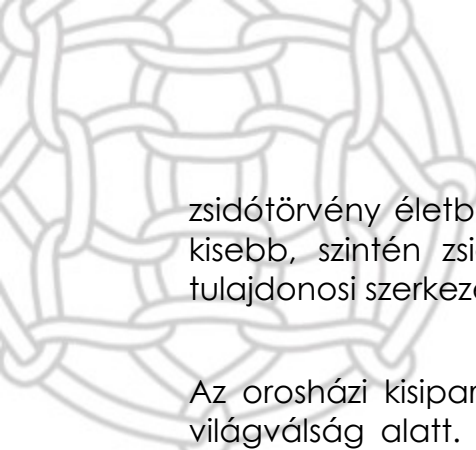
⁶³ Fancsovits 641.

⁶⁴ Szabó 2005. 50.

⁶⁵ Fancsovits 1965. 644.

⁶⁶ Fancsovits 1965. 641.

⁶⁷ Orosházi Friss Hírek 1936. szeptember 23. 3.

zsidótörvény életbe lépése után tulajdonosaik 1938-ban felszámolták.⁶⁸ Több kisebb, szintén zsidó tulajdonban lévő baromfitelep is megszűnt, vagy a tulajdonosi szerkezete átalakult.

Az orosházi kisipar tetemes veszteségeket szenvedett el a nagy gazdasági világválság alatt. A 20-as évek közepéhez képest 10 százalékkal kevesebb iparos és feleannyi tanonc tevékenykedett a kisiparban 1936-ban.⁶⁹ A 30-as évek közepén ez az ágazat is fellendülésnek indult, 1938-tól azonban újabb nehézségek jelentkeztek. A jelentősen összeforrt kisipar és kiskereskedelem nagy százaléka zsidó családok kezében volt, a zsidótörvények életbe lépése azonban korlátozta tevékenységüket.

A kereskedelem csúcsán az 1920-as években továbbra is az 1823-tól minden csütörtökön megrendezett, híres hetipiac állt. 1925-től ugyan országos vásárokat is kötelező volt tartani a községben, de igazán nagy forgalma továbbra is a hetipiacnak maradt. A nagy gazdasági világválság után kellett egy kis idő, mire a visszaállt minden a régi kerékvágásba, mezőgazdasági termékek esetében 1935-re tértek vissza a válság előtti állapotok.⁷⁰ A harmincas évek végéig viszont fénykorát érte, csütörtökönként többezren érkeztek a településre a piac apropójából. Ez természetesen fellendülést hozott a kereskedelem és vendéglátás egyéb szegmensei számára is. Olyan sokan voltak az orosházi piacon, hogy 1937-ben már a járási főszolgabíróságnak és a községnek szabályozni kellett, hogy a kocsik melyik útvonalakon közlekedhetnek piaci napokon, a biztonságos közlekedés és a zavartalan piaci árusítás érdekében.⁷¹

⁶⁸ Gulyás 1987. 45.

⁶⁹ Fancsovits 1965. 644.

⁷⁰ Soós 2006. 13.

⁷¹ Orosházi Friss Hírek 1937. április 9. 2.

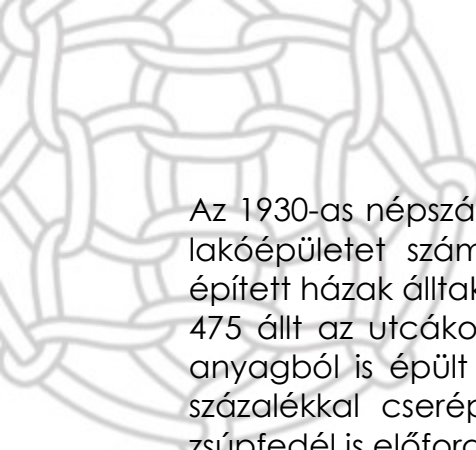
3. Orosháza lakossága és társadalma

Orosháza lakossága az 1930-as népszámlálás adatai alapján 24 926 fő, ebből 11 970 volt férfi és 12 956 nő.⁷² A 1920-as adatokhoz képest összesen 847 fővel éltek többen a településen. A tíz évvel korábbi helyzethez hasonlóan szintén nőtöbbség volt a községben, de az arányok megindultak a kiegyenlítődés felé.

A társadalom vallási megoszlása a következőképpen alakult Orosházán az 1930-as népszámlálás tanúbizonysága szerint: természetesen az evangélikusok száma volt a legmagasabb, 15 414 fő. Őket a római katolikusok követték 5 957 fővel, a harmadik legnagyobb felekezet pedig a reformátusoké volt, 2 215 hívővel. Izraeliták 727-en éltek a községben, 613-an pedig egyéb felekezetekhez tartoztak, nagy részük görög katolikus, görögkeleti és unitárius vallású volt. Az 1920-as népszámlálási adatokhoz képest feltűnő az izraeliták számának 15 százalékos csökkenése. Ennek okát egyrészt a két világháború között megerősödő antiszemitizmusban kell keresni, másrészt pedig az izraeliták körében születésszám-csökkenés volt tapasztalható Magyarországon.

⁷²

https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1930_01/?pg=206&layout=s&query=orosh%C3%A1za

Az 1930-as népszámlálás is összeírta a lakóházakat községben, összesen 5924 lakóépületet számoltak össze. Legnagyobb számban vályogból és sárból épített házak álltak Orosházán, 3 996 darab. Kő- vagy téglalapú vályogház 1 475 állt az utcákon, teljesen kő- vagy téglaház pedig 436. Fából és egyéb anyagból is épült 16 lakóház a községben. A házak teteje egyre nagyobb százalékkal cserép, bádoggal vagy pala volt, de zsindelyes, vagy nád- és zsúpfedél is előfordult még szép számmal.⁷³

Összehasonlítva az 1920-as népszámlálás adataival, feltűnő lehet, hogy 1 268 lakóépülettel több lett Orosházán 10 év leforgása alatt. Ennek fő oka a Nagyatádi-féle földreform házhelyosztásainak köszönhető, hiszen a település keleti részén létrejött az úgynevezett Nagyatádi-telep több száz házhellyel, a Szentesi út mellett 1922-ben pedig Rákóczi-telep, közel 1 000 házhellyel.⁷⁴ Mindhárom, legjelentősebb típusú ingatlan száma emelkedett, a teljesen téglalapú vagy kőházak száma közel 250-nel lett több, a vályog- és sárházaké, valamint a kőalapú vályogházaké több mint 500-500-zal.⁷⁵

A társadalom szerkezete az 1920-as évekhez képest keveset változott a 30-as években. A hierarchia csúcsán lévő nagybirtokosi és nagypolgári réteg továbbra is hiányzott a településről. A környékbeli két nagy uradalom, a Zelinsky és a Geiszt család tagjai nem Orosházán éltek, így őket nem lehet számításba venni ebben a kérdésben, a képviselőtestület virilisei között is intézőik képviselték őket.⁷⁶ A nagypolgári kategóriába továbbra is mindössze néhány családot tudunk elhelyezni, mert nagy üzemek, gyárak, bankok csekély számmal üzemeltek csak ebben az időszakban.

Orosházán a középosztályt a középbirtokosok, a középpolgárság, a vezető tisztségviselők és az értelmiségi csoportok képviselői alkották. Középbirtokosok már sokkal magasabb számban éltek a községben, mint a nagybirtokosok. Földjeik életképesek voltak, napszámosokat alkalmaztak a megművelésükre. A gazdasági világválság számukra hanyatlással járt, a csökkenő gabonaárak és az eladhatatlan termények nehezítették életüket. A bevételkiesés miatt kevesebb napszámost tudtak alkalmazni, és gépesítésre, fejlesztésre sem jutott. Fellendülésük a válság után látványos volt, köszönhetően a magyar mezőgazdaság új felvásárlópiacainak.

Az orosházi középpolgárság és a kispolgárság nehezen elkülöníthető társadalmi réteget képezett. Elsősorban vagyonos zsidó kereskedőcsaládokból

⁷³

https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1930_01/?pg=206&layout=s&query=orosh%C3%A1za

⁷⁴ Fancsovits 1965. 620.

⁷⁵https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1930_01/?pg=206&layout=s&query=orosh%C3%A1za

⁷⁶ Orosházi Friss Hírek 1937. december 12. 3.

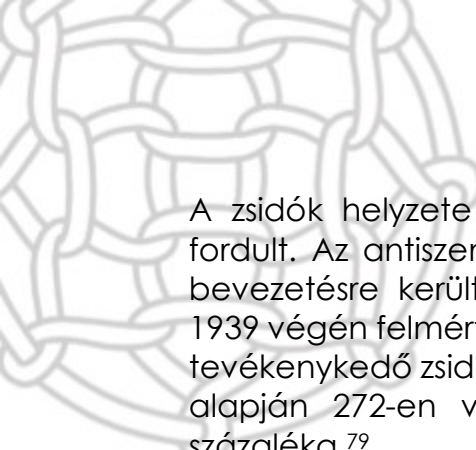
és az értelmiségi szakmák képviselőiből álltak. A település jelentős méretű zsidó hitközséggel rendelkezett ebben az időszakban, az 1920-as népszámlálás 856 fő izraelita vallású személyt tartott számon, 1930-ra a számuk 727-re csökkent.⁷⁷ A zsidó családok túlnyomórészt kereskedelemmel foglalkoztak, vagy értelmiségi hivatást űztek, úgymint az orvos vagy az ügyvéd. A település központjában levő üzletek legnagyobb része az ő tulajdonukban volt. A legelőkelőbbek közülük nagy vagyonnal rendelkeztek, patinás polgári házakban éltek, luxuscikkekre is könnyedén áldoztak. A településen megtalálható autók közül is sok az ő tulajdonukban volt. A harmincas évek végén a gépjárművek száma meghaladta a községben a százat.⁷⁸

⁷⁷

https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1930_01/?pg=206&layout=s&query=orosh%C3%A1za

⁷⁸ Forman 2005. 65.

A zsidók helyzete a második világháború közeledtével egyre nehezebbre fordult. Az antiszemitizmus egyre jobban átszőtte a magyar belpolitikát is, a bevezetésre került zsidótörvények egyre inkább szűkítették lehetőségeiket. 1939 végén felmérték az orosházi járásban is az iparban és a kereskedelemben tevékenykedő zsidók arányát. Az év végi, de még nem teljesen pontos adatok alapján 272-en voltak, ami az összes orosházi iparos és kereskedő 9,1 százaléka.⁷⁹

A középpolgárság fontos részét képezték a vezető tisztségviselők és az értelmiségi csoportok képviselői. A város elöljárói, ügyvédek, orvosok, mérnökök, újságírók tartoztak közéjük, akik szintén magas életszínvonalon éltek, nagy megbecsülésnek, köztiszteletnek örvendtek a községben. Sokan közülük jótékonykodásban is élen jártak.

A középréteg alján elhelyezkedő kispolgárság a gazdasági világválság előtti időszakban nehezen volt elkülöníthető a középpolgárságtól, a recesszió azonban éles határt húzott a két csoport közé. Ebbe a társadalmi csoportba tartoztak a kisiparosok, kiskereskedők, fegyveres testületek altisztjei, hivatalsegédek, kalauzok, postások, házmesterek, rendőrök és csendőrök.⁸⁰ Leszakadásuk oka, hogy a kisiparosok, kiskereskedők forgalma nagyot csökkent a válság éveiben, mint ahogy a megszorítások miatt az állami alkalmazottak fizetése is. A válság elmúltával számukra is fellendülés következett be.

Orosháza lakosságának jelentős részét továbbra is a parasztság tette ki, közülük is az úgynevezett középparasztok és kisparasztok súlya volt a legszámottevőbb. A 4-5 hold és annál nagyobb méretű földterületek tulajdonosai önellátásra rendezkedtek be, a felesleget pedig a piacon értékesítették. Az 1-3 hold között földes gazdáknak azonban már sokszor más bevételi forrás után kellett nézniük, ki kellett egészíteni a birtokból származó jövedelmet.

Az egy hold alatti törpebirtokkal rendelkező lakosok a társadalom legszegényebb rétegét alkották a napszámosokkal, mezőgazdasági cselédekkel, valamint ipari segédmunkásokkal együtt. Az egy hold alatti törpebirtokkal rendelkezők száma 3421 fő volt a községben, nagy százalékuk az 1922-ben létrehozott Rákóczitelepen élt.⁸¹ Zömük nem is földdel, csak házhellyel rendelkezett, ezért a napszámos, mezőgazdasági cseléd kategóriába is besorolhatók, ezért ennek a társadalmi csoportnak a pontos létszámát meghatározni nehéz. A gazdasági világválság alatt az ő helyzetük volt a legnehezebb, a negyedik fejezetben tárgyalt problémák elsősorban őket érintették, napi megélhetésük is gyakran veszélybe került. Az ipari

⁷⁹ Orosházi Friss Hírek 1939. december 31. 2.

⁸⁰ Romsics 2010. 815.

⁸¹ Forman 1983. 118.

segédmunkások közül sokan munkanélkülivé váltak a válság során, az azt követő fellendülés időszakában egy részük a mezőgazdaságban talált megélhetési forrást.

Összegzés

A két világháború közötti időszakban legnagyobb magyar faluként emlegetett Orosháza története az 1929–1939 közötti időszakban – mint ahogy az előző 10 évben is – kétarcú volt. Az 1920-as évek közepén dinamikus fejlődés kezdődött meg a gazdaság szinte minden szegmensében, azonban az 1929–1933-as nagy gazdasági világválság véget vetett ennek. A kormányzat és a község vezetése derekasan igyekezett a lehetőségekhez mérten a legjobban enyhíteni a károkat, az életszínvonal mindezek ellenére nagyot zuhant. A szintén a válság enyhítésére, 1930 nyarán megszervezett Orosházi Mezőgazdasági, Ipari, és Kertészeti Kiállítás eredményesen zajlott le, még ha az előzetesen várt nyereségi szintet nem is érte el. A világválság utáni éveket ismét a fellendülés jellemezte, melynek Magyarország világháborús belépése parancsolt megálljt. A társadalomra az 1920-as évekhez hasonlóan ezúttal is a kettősség volt jellemző, a polgári, valamint középbirtokosi rétegek magas életszínvonalon éltek, programok sokaságán vettek részt, addig a napszámosok és segédmunkások számára a napi betevő előteremtése is nehézségekbe ütközött. A legnagyobb magyar falu elnevezés megállja helyét, a község valahol a falusi és a városi lét között helyezkedett el a két világháború közötti időszakban.

Felhasznált irodalom

BEBESI 1999 BEBESI GYÖRGY-B. TURI KATALIN: TÖRTÉNELEM 40 TÉTEL BEN NEMZETI TANKÖNYVKIADÓ BUDAPEST, 1999.

FANCSOVITS 1965 FANCSOVITS GYÖRGY: AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ, A FORRADALMAK ÉS A HORTHY KORSZAK (1914-1944). IN: NAGY GYULA (SZERK.): OROSHÁZA TÖRTÉNETE. OROSHÁZA, 1965.

FORMAN 1983 FORMAN ISTVÁN: ADATOK AZ OROSHÁZI MEZŐGAZDASÁG MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ALATTI TÖRTÉNETÉHEZ. (1939—1944). IN: DÉR LÁSZLÓ (SOROZATSZERK.): A BÉKÉS MEGYEI MÚZEUMOK KÖZLEMÉNYEI 7. BÉKÉSCSABA, 1983.

FORMAN 2005 DR. FORMAN ISTVÁN: AZ IPARI NÉPESSÉG ÉS TAGOZÓDÁSA OROSHÁZA TÁRSADALMÁBAN 1900-1949-IG. IN: DR. SZABÓ FERENC (SZERK.): 120 ÉVES AZ OROSHÁZI IPARTESTÜLET. 1885-2005. OROSHÁZA ÉS VIDÉKE IPARTESTÜLET, OROSHÁZA, 2005.

GULYÁS 1987 GULYÁS MIHÁLY: A BAROMFI-FELDOLGOZÁS ÉS BAROMFIKONZERV-GYÁRTÁS TÖRTÉNETE OROSHÁZÁN IN: A BÉKÉS MEGYEI MÚZEUMOK KÖZLEMÉNYEI 12. BÉKÉSCSABA, 1987.

HERCZEG 1985 HERCZEG MIHÁLY: A NAGY- ÉS KÖZÉPBIRTOKOK VÁLTOZÁSAI A SZÁZADFORDULÓTÓL A FELSZABADULÁSIG OROSHÁZÁN ÉS KÖRNYÉKÉN. IN: DR. TÓTH JÓZSEF (SZERK.): AZ OROSHÁZI TANYAVILÁG ÁTALAKULÁSA. OROSHÁZA, 1985.

JÓZÓ 2021 JÓZÓ TAMÁSNÉ (SZERK.): OROSHÁZA CERUZAVÉGEN. BALOGH ÖRSE RAJZAIVAL. OROSHÁZA, 2021.

KELLER 1999 KELLER JÓZSEF: A GIMNÁZIUM TÖRTÉNETE 1933-1998. IN: FÜLÖP BÉLA (SZERK.): A GIMNÁZIUM TÖRTÉNETE OROSHÁZÁN. OROSHÁZA, 1999.

ROMSICS 2001 ROMSICS IGNÁC: MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE A XX. SZÁZADBAN. OSIRIS KIADÓ, BUDAPEST, 2001.

ROMSICS 2010 ROMSICS IGNÁC: MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE. AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST, 2010.

SOÓS 2006 ID. SOÓS BÉLA: AZ ORSZÁGOS HÍRŰ OROSHÁZI HETIPIAC. VIHARSARKI HAGYOMÁNYOK. A SZÁNTÓ KOVÁCS JÁNOS TERÜLETI MÚZEUM FÜZETEI 6. OROSHÁZA, 2006.

SZABÓ 1965 DR. SZABÓ FERENC: A BELTERÜLET TÖRTÉNETE. IN: NAGY GYULA (SZERK.): OROSHÁZA NÉPRAJZA. OROSHÁZA, 1965.

SZABÓ 2005 DR. SZABÓ FERENC: AZ OROSHÁZI IPARTESTÜLET TÖRTÉNETÉBŐL 1885–1949. DR. SZABÓ FERENC (SZERK.): 120 ÉVES AZ OROSHÁZI IPARTESTÜLET. 1885-2005. OROSHÁZA ÉS VIDÉKE IPARTESTÜLET, OROSHÁZA, 2005.

SZEMENYEI 2015 SZEMENYEI BÉLA: OROSHÁZA POLITIKAI KÖRKÉPE 1920-1939 KÖZÖTT A NEMZETGYŰLÉSI ÉS ORSZÁGGYŰLÉSI VÁLASZTÁSOK TÜKRÉBEN. IN: RÓZSA ZOLTÁN (SZERK.): MOZAIKOK OROSHÁZA ÉS VIDÉKE MÚLTJÁBÓL 13. OROSHÁZA, 2015.

Felhasznált sajtótermékek

OROSHÁZI FRISS HÍREK 1929. JANUÁR 19.
OROSHÁZI FRISS HÍREK 1930. AUGUSZTUS 19.
OROSHÁZI FRISS HÍREK 1930. AUGUSZTUS 22.
OROSHÁZI FRISS HÍREK 1930. SZEPTEMBER 10.
OROSHÁZI FRISS HÍREK 1931. AUGUSZTUS 4.
OROSHÁZI FRISS HÍREK 1931. DECEMBER 18.
OROSHÁZI FRISS HÍREK 1932. DECEMBER 16.
OROSHÁZI FRISS HÍREK 1933. FEBRUÁR 25.
OROSHÁZI FRISS HÍREK 1936. SZEPTEMBER 23.
OROSHÁZI FRISS HÍREK 1936. SZEPTEMBER 25.
OROSHÁZI FRISS HÍREK 1937. ÁPRILIS 9.
OROSHÁZI FRISS HÍREK 1937. DECEMBER 12.
OROSHÁZI FRISS HÍREK 1939. DECEMBER 31.
OROSHÁZI FRISS UJSÁG 1930. ÁPRILIS 27.
OROSHÁZI FRISS UJSÁG 1930. MÁJUS 31.
OROSHÁZI FRISS UJSÁG 1930. JÚLIUS 2.
OROSHÁZI FRISS UJSÁG 1930. JÚLIUS 3.
OROSHÁZI FRISS UJSÁG 1930. JÚLIUS 6.
OROSHÁZI FRISS UJSÁG 1930. JÚLIUS 9.
OROSHÁZI FRISS UJSÁG 1930. AUGUSZTUS 15.
OROSHÁZI FRISS UJSÁG 1930. AUGUSZTUS 23.
OROSHÁZI FRISS UJSÁG 1931. JÚLIUS 15.
OROSHÁZI FRISS UJSÁG 1932. DECEMBER 25.
OROSHÁZI FRISS UJSÁG 1933. JÚNIUS 4.
OROSHÁZI FRISS UJSÁG 1933. JÚNIUS 11.
OROSHÁZI FRISS UJSÁG 1933. AUGUSZTUS 11.
OROSHÁZI FRISS UJSÁG 1933. AUGUSZTUS 26.
OROSHÁZI FRISS UJSÁG 1933. SZEPTEMBER 1.
OROSHÁZI FRISS UJSÁG 1933. SZEPTEMBER 5.

AZ 1930-AS NÉPSZÁMLÁLÁS INTERNETES FELLEMLHETŐSÉGE:

[HTTPS://LIBRARY.HUNGARICANA.HU/HU/VIEW/NEDA_1930_01/?PG=206&LAYOUT=S&QUERY=OROSH%C3%A1za](https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1930_01/?pg=206&layout=s&query=OROSH%C3%A1za)

Textilbárcák a középkori Szénás falu területéről

Bevezetés

Az orosházi Nagy Gyula Területi Múzeum gyűjtőterületén a 2010-es évek első felétől folynak fémkeresős kutatások. Ennek eredményeképp több ezer fémlelet került be a múzeumi gyűjteménybe. Az így előkerült tárgyak különleges csoportját adják a textilbárcák, amelyek számos információt szolgáltatnak a térségbe érkező textilek származási helyéről, minőségéről és bizonyos esetekben a textilek típusairól is. A térség plombáit először 2018-ban dolgozta fel Mordovin Maxim, azonban az azóta előkerült több száz tárgy indokoltá teszi a környező falvak plombaleleteinek újabb vizsgálatát. Jelen tanulmányban először Nagyszénás középkori falu 2018 óta előkerült anyagát, majd a 2018 előtti leletanyagot ismertetem.

A plombázás gyakorlatának története

A textiltermékek plombával való ellátása a Keletrómai Birodalomban alakult ki, ahol az exportra szánt selyemárut ólompecsétekkel látták el.¹ Ezek az ólompecsétek a 9-11. század folyamán, mint a minőségi garancia védjegye széleskörben ismertté váltak. A 12-13. században Európában több helyen elkezdték ezeket utánozni, először selyemtermékekre helyezték őket. Először a flandriai területeken látták el a textilárukat posztópecsétekkel, amelyet Endrei Walter bizánci hatásnak értelmezett, mivel a 13. század elején létrejött Latin Császárság Flandriával alkotott perszonáluniót, amely kiváló alkalmat szolgáltatott a területek közötti innovációáramlásra.²

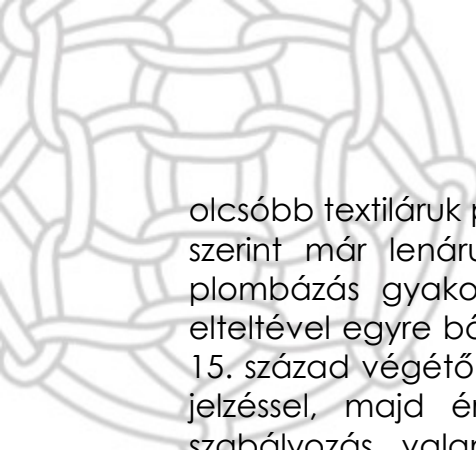
A 13. század folyamán a plombázás gyakorlata Németalföld után először a környező német területeken vert gyökeret. Erre az időszakra vonatkozóan nem állnak rendelkezésre részletes adatok a különböző, használatban lévő pecsétekről, jelölésekről. A kutatás jelen álláspontja szerint ekkoriban még viaszból készítették el az első bárcákat, amelyeket a szabályok bonyolultabbá, részletesebbé válása után váltottak fel az ólomból készült példányok.³

A 14. századból több fennmaradt írásos forrás szól a plombázási szabályokról, valamint az áruk megjelöléséről, de még így is sokszor bizonytalan, hogy a textiltermékek megjelölése hogyan történt. Ekkoriban kezdődött el a másfajta,

¹ ENDREI 1979. 36.

² ENDREI 1979. 37-38.

³ MORDOVIN 2018. 38.

olcsóbb textilárak plombázása is. Egy 14. század végén keletkezett írásos adat szerint már lenárt is ólomplombával láttak el. A 14. század végére a plombázás gyakorlata széles körben elterjedt Nyugat-Európában. Az idő elteltével egyre bővült a plombával ellátható textiltermékek listája, például a 15. század végétől már a hibásnak minősített végeket is ellátták a megfelelő jelzéssel, majd értékesítették. A 15. század végétől egyre több városi szabályozás, valamint kiváltságlevél is említette a plombahasználatot, így kijelenthető, hogy a középkor végére már a legtöbb város termékeit ellátták bárcákkal. Ez segítette a városokat és a vásárlókat is, ugyanis a posztótermékek plombával való ellátása bizonyította, hogy a termék megfelelt az adott város minőségi előírásainak.⁴

A 16. században a minőségellenőrzési szabályok még részletesebbé váltak. Az ekkoriban hozott szabályok már részletesen rendelkeztek a plombák típusairól és használatáról is. A 16. század közepén, Angliában azokat a szöveteket is kötelező volt ellátni plombával, amelyeket eddig anélkül is értékesíthettek a kereskedők. Emellett az angol plombák képeit is egységesítették, majd később már a plombák külalakját is szigorúan meghatározták.⁵

A plombázás gyakorlata a 17. században indult hanyatlásnak, ennek okait a túlszabályozásokban, a visszaélésekben, a korrupcióban láthatjuk. Emellett gondot okozott az is, hogy a vevők a rengeteg plombával ellátott áru között már nem tudtak eligazodni.⁶

Szénás rövid története

Szénás települést először 1403-ban említették az írásos források, mint a gyulai uradalomhoz tartozó falut. 1490-ben Szénást Corvin János Várkonyi Mihálynak adományozta, azonban pár év múlva visszakerült a gyulai uradalomba. 1552-ben a tridenti zsinatra küldött követnek 3 forintot voltak kötelesek fizetni, amelyet ismeretlen okokból nem teljesítettek.⁷

1552-1566 között Szénás egyike volt Békés megye jelentősebb településeinek. Jelentősége megmutatkozott az innen befolyó adójövedelmekben is: 1552-ben 42 kapu, 1556-ban 76 kapu, 1564-ben 91 kapu után szedtek adót. A falu fejlődése tovább folytatódott a török hódítás után is, amelynek csak a térség 1596-os pusztulása vetett véget.⁸

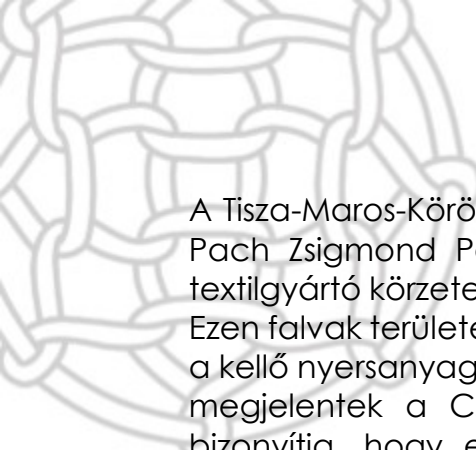
⁴ MORDOVIN 2018. 40-43.

⁵ MORDOVIN 2018.; EGAN 1992. 33.

⁶ ENDREI-EGAN 1982. 54.; MORDOVIN 2018. 48-49.

⁷ KARÁCSONYI 1896. 300-301.

⁸ KARÁCSONYI 1896. 301-304.

A Tisza-Maros-Körös köz késő középkori és kora újkori írásos források vizsgálatát Pach Zsigmond Pál végezte el, aki kutatásai során elkülönített egy olyan textilgyártó körzetet, amelyet Szénás, Décse, Királyság és Szentetornya alkotott. Ezen falvak területén a juhállomány többszörösére növekedett, ami biztosította a kellő nyersanyagmennyiséget. Emellett 1559-1560-ban a falvak adatai között megjelentek a Csapó, Karló, Kaló vezetéknevű személyek is, amely azt bizonyítja, hogy ezekben a falvakban jelentős posztókészítő tevékenység zajlott.⁹

A szénási textilbárcák ismertetése

Lovere (Itália, Kat.01.)

Nagyszénás területéről egy érdekes leletre bukkantak a fémkeresős kutatások során. A tárgy előlapján keretben lévő lovasábrázolás mellett 'LO[...]' felirat olvasható, a másik oldalon textillenymomat figyelhető meg. A tárgyat Mordovin Maxim meghatározása szerint Lovere városához köthetjük. A kisváros Lombardiában, Bergamotól 40 km-re keletre található. A város termékeit egy alkalommal, az 1483. évi soproni vámtarifában említették meg *loffrer* néven.¹⁰ A forrás alapján a város termékei a 15. század utolsó harmadában jelen voltak a piacokon, de azt nem tudni, hogy mikor jelent meg először Magyarországon, valamint hogy egyszeri esetről, vagy szervezett importról van-e szó. Az sem bizonyos továbbá, hogy a város termékei mikor tűntek el a magyar piacokról. Véleményem szerint az áru velencei termékekkel együtt érkezhettek az országba, mivel ebben az időszakban Bergamo és térsége a Velencei Köztársaság területéhez tartozott. Úgy vélem, hogy a nagyszénási bárca a 15. század utolsó harmadától a 16. század végéig terjedő időszakra keltezhető.

München (Németrómai Birodalom, Kat.02.)

München termékeit csak 16. századi magyar források említik meg, ennél korábbi adatok egyelőre nem állnak rendelkezésre. 1517 és 1522 között a bécsújhelyi Funck-kereskedőház listáján szerepelt a müncheni áru, eszerint hat vég gyolcsot szállítottak Magyarországra.¹¹ A müncheni posztóról lehet szó Moritz Pál kalmár üzleti könyvében is, amely 1521-1525 közötti időszakban lebonyolított kereskedelmi ügyletekről szolgáltat fontos információkat.¹² Mordovin Maxim véleménye szerint a 15. század második felében terjeszkedő müncheni termékek a 16. század elején érték el a Magyar Királyságot, így nem is jelenhetnek meg a korábbi írásos forrásokban.¹³

⁹ PACH 2003. 103-104.

¹⁰ MOLLAY 1990. 247.

¹¹ ENDREI 1989. 140.

¹² MOLLAY 1994. 43.; 51.; 61.

¹³ MORDOVIN 2018. 156.

A falu területéről egy textilbárca köthető München városához. A tárgy előlapján egy keresztet ábrázoló mesterjegy, hátlati szegecsén szerzetes fejének egy része látható. Párhuzama megtalálható egy németországi magángyűjteményben¹⁴, ezen a hátlaton található keresztmintás mesterjegy nagy hasonlóságot mutat a nagyszénási bárcával. A müncheni bárca datálásában segítenek a Pápa-Fő térről előkerült darabok, amelyeket Mordovin Maxim a 16. század középső harmadára keltezett.¹⁵ Ezek alapján a tárgyat a 16. század második harmadától a század végéig terjedő időszakra tehetjük.

Dinkelsbühl (Németrómai Császárság, Kat.03.)

A plomba előlapján átkötött, hármás búzakalász figyelhető meg, hátoldalán gótikus maiuscula 'D' betű látható. A tárgy véleményem szerint Dinkelsbühlből, a Németrómai Birodalom területéről származhat. Endrei Walter a 16. század elejéről említi Dinkelsbühl-t, mint a forrásokban ritkán szereplő textilgyártó központot.¹⁶ A város termékei megjelennek az 1545-1558 közötti zágrábi harmincadjegyzékben¹⁷, valamint az 1555-ben íródott kassai vámkönyvekben is¹⁸. A dinkelsbühli plombák datálását Mordovin Maxim a lelőhelyek és a történeti háttér segítségével a 15-16. századra tette¹⁹, ez a keltezés azonban a kutatás bővülésével finomodhat majd a jövőben.

Meissen (Németrómai Császárság, Kat.04.)

A plomba előlapján balra ágaskodó, stilizált oroszlánábrázolás figyelhető meg, hátoldalán minta nem látható. A tárgy hasonlóságot mutat egy Ukrajna területén előkerült, Meissen városából származó bárcával, amelynek előlapján balra ágaskodó oroszlán látható, hátlapján a város nevére utaló M betű figyelhető meg.²⁰ A tárgy keltezésére vonatkozóan nincsenek pontos információk, feltehetően a 15-16. századra tehető.

Hof an der Saale (Németrómai Császárság, Kat.05.)

A plomba előlapján kéttornyos épület, alatta valamiféle jelzés figyelhető meg. A tárgy hátlati szegecsén hasított címer, annak bal oldalán hármás pólya található. A plomba származási helye véleményem szerint Hof an der Saale lehet, amelynek címerképén két torony között ágaskodó oroszlán látható.

¹⁴ MORDOVIN 2018. 157. 96. KÉP

¹⁵ MORDOVIN 2016.

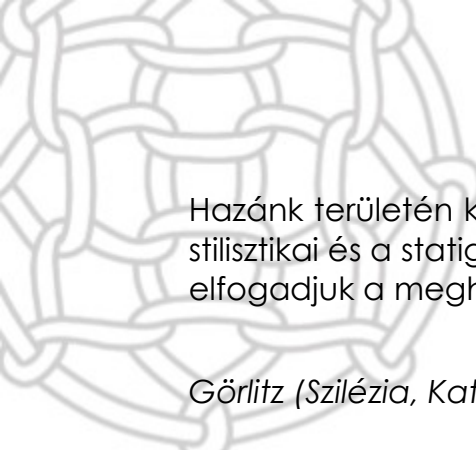
¹⁶ ENDREI 1989. 131.; 140-141.

¹⁷ TEKE 1989. 88.

¹⁸ IDÉZI: MORDOVIN 2018. 168.

¹⁹ MORDOVIN 2018. 169.

²⁰ MORDOVIN 2018. 66. 37.KÉP

Hazánk területén két ilyen plombát azonosított Mordovin Maxim, amelyet ő a stilisztikai és a statigráfiai adatok alapján a 16. századra keltezett. Amennyiben elfogadjuk a meghatározást, úgy ezt a plombát is a 16. századra keltezhetjük.

Görlitz (Szilézia, Kat.06-08.)

Görlitz termékei az 1420-1430-as években jelentek meg a Magyar Királyság területén, a 15. század második felében megnőtt az innen importált textilek mennyisége, ennek oka, hogy Görlitz 1467-1490 között magyar fennhatóság alatt állt. Ebben az időszakban leggyakrabban kassai és bártfai források szólnak posztótermékeiről.²¹ A 16. század legelején a legnagyobb importot Kassa, Bártha és Eperjes bonyolította le, ezek a városok voltak a görlitzi textilek legfőbb magyar terjesztői. Ezek a termékek annyira elterjedtek voltak az említett városokban, hogy 1501-ben Bártha és Eperjes a kincstárnak fizetendő adójuk egy részét görlitzi posztóval egyenlítette ki.²² 1501-1504 között a kassai kereskedőtársaság Krakkóból hozatott görlitzi termékeket, amelyeket az ország számos piacára, többek között Debrecenbe és Nagyváradra közvetített ki.²³ A 16. század közepén az olcsó gyapjútermékek között a görlitzi harmadik legnagyobb mennyiségben szerepelt, az ennél is nagyobb mennyiségben említett boroszlói és sziléziai posztó valószínűleg gyűjtőneve lehetett az innen származó textilárúknak.²⁴ A város termékei az 1590-es években eltűntek a feldolgozott írásos forrásokból, ennek oka egyrészt a 15 éves háború (1591-1606) miatti negatív gazdasági hatások, másrészt az 1600 körül íródott források, számadáskönyvek feldolgozásának hiánya.²⁵

Szénás területéről három görlitzi eredetű plomba ismert. Ebből két darabot a Mordovin által meghatározott III./1. típusba sorolhatunk, amelyek jellegzetessége az egy-kétrajzolatú korona, pántjában körös, négyzetes vagy ferde vonalas kitöltéssel. Ezeket a tárgyakat a történeti adatok, valamint a párhuzamok alapján a 15. század végétől a 16. század közepéig terjedő időszakra datálhatjuk. Egy bárca tartozik a III./2. típusba, ahol az alapábra mellett egy gótikus minuscule 'g' betű jelenik meg. Ezeket a bárcákat a 16. század második felében gyártották Görlitzben.

Haynau (Chojnów, Szilézia, Kat.09.)

A Haynau városában gyártott posztótermékek magyarországi jelenlétéről csak Pákh Judit disszertációja szolgáltat adatokat. Pákh munkája szerint a város

²¹ SZÉKELY 1975. 789.

²² SZÉKELY 1975. 790.

²³ PACH 1971. 30-31.

²⁴ EMBER 1988. 77.; MORDOVIN 2021. 395.

²⁵ MORDOVIN 2021. 396.

termékei *hayner*, *haner*, *hanis* néven megtalálhatók 1570-80-as évek bártfai forrásaiban.²⁶

Mordovin Maxim 2018-as munkájában 24 bárcát említ haynauai származásúként. Ezen tárgyak előlapján általában a város háromtornyos városkaput ábrázoló címerképe található, a hátlapon a város német neve (HAINAV) és egy évszám olvasható. Mordovin 9 plombát egy típusba sorolt be, amelyek előlapján ugyanúgy a város címere látható, a különbséget a hátlapon olvasható, kétsoros 'HAINAV/INSLESIA' felirat jelzi. A típusba sorolt bárcákon valószínűleg évszám is szerepelt, azonban ezen daraboknál nem figyelhető meg.²⁷ A Nagyszénás-Szénásegyházán előkerült darab is ebbe a típusba sorolható be, párhuzamai Csorvás-Felső-Sas halmon, Gerendás-Faragó-dűlőn, valamint Győrben és Pápán kerültek elő. A tárgyat a történeti adatok és párhuzamok alapján a 16. század középső harmadától a század végéig terjedő időszakra keltezhetjük.

Löwenberg (Lwówek Śląski, Szilézia, Kat.10.)

A magyar írott forrásokban *löremberger* vagy *lemberger* néven említett posztó a 16. században jelent meg, először I. Ferdinánd 1539-ben kiadott rendeletében, ahol a legolcsóbb posztók között tartották számon.²⁸ A város termékei eljutottak a hódoltság területére is, az 1553. évi tolnai török vámnaplóban a *lorimbergör* szövetek a boroszlói posztóval azonos értékben jelentek meg.²⁹ A 16. század második felében a felvidéki városok nagy számban importáltak löwenbergi szöveteket, amelyeket a IV. minőségi osztályba, a jobb minőségű sziléziai termékek közé soroltak be.³⁰ A 17. század első harmadában a sziléziai város termékei változatlanul eljutottak a magyar piacokra, ezután a harmincéves háború (1618-1648) miatt a város textilgyártása és kereskedelme erősen visszaesett.

Szénás területéről egy darab löwenbergi textilbárca került elő, amelynek előlapján három sorba tört 'LEWENBERGK' felirat olvasható. A város textilbárcáit Mordovin Maxim kutatta behatóbban, aki kétsoros és négysoros változatot különített el az általa vizsgált plombaanyagban. A két csoport között kronológiai különbséget tett: a kétsoros, 1572-es évszámmal ellátott, Kunágotáról előkerült példány alapján a csoportot a 16. század utolsó harmadára keltezte, míg a négysorosnál korábbi datálást feltételezett.³¹ A szénási darabot a történeti adatok, valamint a régészeti párhuzamok alapján a 16. század utolsó harmadára datálhatjuk.

²⁶ IDÉZI: MORDOVIN 2018. 191. 863. LÁBJEGYZET

²⁷ MORDOVIN 2018. 192.

²⁸ TEKE 1989. 84., 88.

²⁹ PACH 1997. 6-7.

³⁰ IDÉZI: MORDOVIN 2018. 195. 889. LÁBJEGYZET

³¹ MORDOVIN 2018. 195.

Iglau (Jihlava, Cseh Királyság, Kat.11.)

Az iglauri árut először a Budai Jogkönyv, majd 1436-1437-ben a Siebenlinder-féle lista említette a legolcsóbb textilek között.³² A 16. században az iglauri posztó magyarországi jelenléte jelentősen megnőtt, az 1529-1532 között zsolnai harmincadvámon, valamint az 1542. évi vámjegyzékekben a város szövettermékeit a legolcsóbbak között említették.³³ A 16. század közepén a brassói vámnál is megjelentek cseh-morva posztótermékek, a század második felében Erdély területére nagy arányban áramlottak be cseh posztók.³⁴ Székely György ennek kapcsán megállapította, hogy az erdélyi forrásokban megjelenő „morva” posztó az iglauri és egyéb textilgyártó városok termékeinek összefoglaló neve.³⁵ Az iglauri posztó eljutott a hódoltsági területekre is, az 1563-1564-es váci, valamint az 1571-es, és 1573-as budai török vámon is megtalálható.³⁶ Ezen posztótermékek legtovább a felvidéki városok piacain voltak jelen, egyik utolsó említésükre az 1632-es kassai céhszabályzatban került sor.³⁷

A falu területéről 2018 és 2023 vége közötti időszakban egy iglauri bárca került elő. A tárgy előlapján a város címerképe, egy stilizált, hosszú lábú sünalak látható, hátlapján minta nem figyelhető meg. A plomba a Mordovin Maxim által felállított tipológia szerinti II. típusba sorolható be az előlapi minta alapján. A típust Mordovin a rendelkezésre álló iglauri és magyar írásos források alapján a 16. század második felére keltezte, így a szénási darab ekkorra tehető.³⁸

Kunovici-család birtoka (Cseh Királyság, Kat.12.)

Nagyszénásról egy darab olyan plomba került elő, amelyet a Kunovici-család uradalmának területéről származik. A nagyszénási darab előlapján a nemesi család harántpólyás, két növekvő szarvassal ellátott címerpajzsa látható, körülötte '[JAN Z KV]NOW[IC] körirat olvasható. A tárgy körirata Ján z Kunovicra utal, aki feltehetően az uradalom birtokosa volt az 1545-ben bekövetkezett haláláig. Egy hasonló tárgy került elő Murony területéről, amelyen 1579 évszám olvasható. Ekkor már a családnak nem élt Ján nevű tagja, Mordovin Maxim véleménye szerint a dátum egy szabályozásra utalhat, továbbá a köriratot is valamiféle rendelkezés vagy adomány végett tüntették fel a bárcán.³⁹

³² SZÉKELY 1975. 785-786.

³³ SZÉKELY 1975. 786.; EMBER 1985. 77-80.

³⁴ IDÉZI: MORDOVIN 2018. 203. 967-968. LÁBJEGYZET.

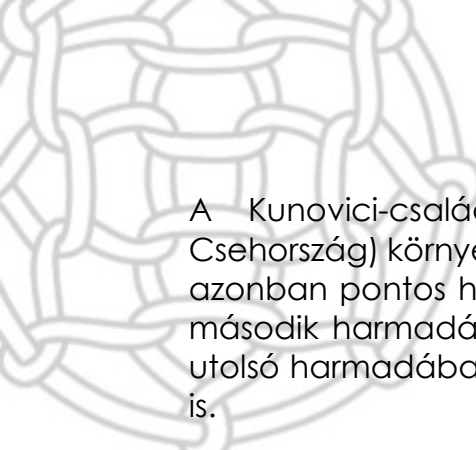
³⁵ SZÉKELY 1975. 786.

³⁶ KÁLDY-NAGY 1965-1966. 31; 38-39.

³⁷ PACH 2003. 184.

³⁸ MORDOVIN 2024. 501-503.

³⁹ MORDOVIN 2018. 209-210.

A Kunovici-család birtokainak központja Magyarbrod (Uherský Brod, Csehország) környékén volt a 16. században, feltehetően itt gyártottak posztót, azonban pontos hely nem állapítható meg. A típus valószínűleg a 16. század második harmadában jött létre, a magyar területekre valószínűleg a század utolsó harmadába áramlott be, ezt tanúsíthatja a Muronyban előkerült darab is.

Angol jellegű textilbárcák (Kat. 13-17.)

A középkori Szénás falu területéről öt darab angol jellegű bárca látott napvilágot, ebből két-két előlap és hátlap, valamint egy kétoldalas darab. Az előlapok nem különböznek az Európában elterjedt tárgytól, ezeken az Angol Királyság címertartós címere szerepel, körülötte 'HONI SOEIT MAL Y PENSE' körirat olvasható. A hátlapok közepén az angol uralkodó Tudor-ház rózsája látható, amely körül 'GVILHELMVS ALMANDETE' körirat olvasható.

Az angol jellegű bárcákkal először Huszár Lajos foglalkozott az 1960-as években. Ő volt az, aki az addig ismert összes angol plombaleletet összegyűjtötte, és egy tanulmányban közölte. Huszár a típus eredetével kapcsolatban felvetette, hogy nem Anglia területéről származik. Véleménye szerint ezeket a plombákat olyan angol eredetű textiltermékekre rögzítették, amelyeket valamelyik németalföldi vagy német városban készítettek ki.⁴⁰ Ezt a feltételezést a magyarországi leletek átvizsgálását követően Mordovin Maxim is megerősítette. Az egyes darabokon megfigyelhető gyenge színvonalú címerkidolgozás, valamint hibás köriratok alapján Mordovin felvetette a tárgyak korabeli hamisítvány voltát.⁴¹

Az angol jellegű textilbárcákkal Mordovin Maxim foglalkozott behatóbban a Pápa-Fő téren talált leletek kapcsán. A textilbárcák hátlapja alapján felállított egy tipológiai rendszert, ahol az egyes típusok között nincs lineáris kapcsolatrendszer. Ez azt jelenti, hogy nem feltétlenül vannak korábbi és későbbi másolatok, hanem több esetben egyidőben, akár egymástól függetlenül történhetett meg a másolás. Mordovin azt is megállapította, hogy a hamis angol plombák a 16. század utolsó harmadában/negyedében jelentek meg a Kárpát-medence területén, amelyeket – mivel ezen tárgyak kizárólag posztó minőségjelző funkcióval rendelkeznek – az egykori textilhamisítás tárgyi bizonyítékainak tekinthetjük.⁴²

Az első másolt plombákat egy évszám nélküli angol plombáról mintázták, amelynél Mordovin a különféle történeti adatok, valamint a külföldi darabok áttekintése után 1558-1570 közötti gyártási időt feltételezett. Ezek a

⁴⁰ HUSZÁR 1961. 188.

⁴¹ MORDOVIN 2018. 234.

⁴² MORDOVIN 2019. 329-330.

magyarországi példányok az európai angol plombaanyagon belül is olyan sajátos sorozatot alkotnak, amelyeknek nagyon kevés kapcsolódási pontja van a többi európai ország leleteivel, a legtöbb párhuzam a Kárpát-medencével közvetlenül szomszédos területekről, például a mai Ukrajnából ismert.⁴³

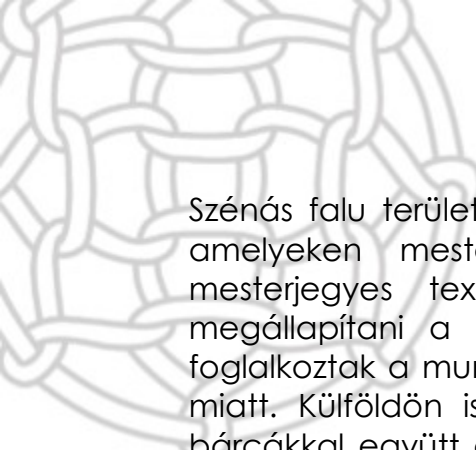
A Tisza-Maros-Körös köz területén végzett történeti és régészeti kutatások eredményeit összegezve Mordovin Maxim megállapította, hogy a hamis angol posztó gyártásának központja a Gyula-Békés-Orosháza térségben található, amely egybeesik az angol jellegű plombák elterjedési területével. Emellett azt is hangsúlyozta, hogy a térségbe 17. századi angol textilbéllyeg nem jutott el. A vidéken, így Szénáson is a 16. század második felében, de még inkább Gyula 1566-os eleste után virágzásnak indult a helyi szűrposztó ipar, ennek következtében a lakosok jelentős összegekhez jutottak. Ezt bizonyítják a régészeti adatok is: a térség falvaiban megfigyelhető egy hirtelen és erős meggazdagodás, amelyet drágább viseleti kiegészítők, minőségi textilekről származó plombák, import kések, valamint munkaeszközök nagyobb arányú jelenléte is. A helyi szűrposztógyártás elengedhetetlen kellékei voltak azok a kallómalmok, amelyek szinte kizárólag a budai beglerbég, Szokollu Musztafa birtokában voltak. Musztafa bég volt az, aki megszervezte a térségben a helyi posztó angolként való értékesítését, amely gyakorlat az Oszmán Birodalom más területein is működött. Az így elkészített termékeket megvesztegetés, valamint csempészek útján juttatták el a Királyi Magyarország területére. A hamisítási gyakorlat 1596-ban ért véget, amikor a török-tatár csapatok elpusztították a térség falvait, közöttük Szénást is.⁴⁴

A Szénásról előkerült darabok között két hátlap található. Az első darab töredékessége miatt nehezen sorolható típusba, feltehetően a III. vagy a IV. típus egy darabjáról lehet szó. A másik hátlap a körirata alapján a Mordovin által megállapított V. típusba sorolható, amely a III. típus hibás köriratú másolatának tekinthető. Az anyagban van egy kétoldalas angol jellegű bárca is, amelynek mindkét oldaláról hiányoznak a köriratok, valamint a címerek kidolgozása is rossz minőségű, silány. Véleményem szerint ez a plomba a másolási folyamat utolsó időszakában készülhetett, amikor a minta már annyira elhasználódott, hogy a köriratot teljesen eltávolították hibái miatt. Mivel az előlapoknak nincs tipológiai sora, így azokról csak annyi bizonyos, hogy a 16. század utolsó harmadára keltezhetők. A szénási leleteket a 16. század utolsó harmadára lehet keltezni, ezek közül a kétoldalas darab lehet a legfiatalabb, ahol nem kizárt az 1590-es évekre való keltezés sem.

Mesterjegyes darabok (Kat.18-22.)

⁴³ MORDOVIN 2019. 333-336.

⁴⁴ MORDOVIN 2019. 338-339.

Szénás falu területéről 5 olyan bárca került be a múzeum gyűjteményébe, amelyeken mesterjegy látható. A Kárpát-medencéből legalább 60 mesterjegyes textilbárca ismert, amelyek közül egynek sem sikerült megállapítani a származási helyét. A mesterjegyek azonosításával nem foglalkoztak a munka rendkívüli igénye, valamint az alacsony hatékonysága miatt. Külföldön is csak a nagy mennyiségben, címeres, jól azonosítható bárcákkal együtt előkerült daraboknál határozták meg a származási helyét. Erre csak Brémában volt példa, valamint hajóroncsokról előkerülő londoni, amszterdami és leideni posztópecsételnél végeztek meghatározásokat.⁴⁵

A mesterjegyes darabokat a ligatúra formában megjelenő iniciálék⁴⁶ alapján lehet keltezni. A tárgyak túlnyomó többsége a 15. század végétől indult, és a plombázás gyakorlatának végéig használatban maradtak. A mesterjegyek formájának alakulásában egyfajta tendencia figyelhető meg: a korai daraboknál inkább geometrikus változatok, míg a 17. századtól inkább egyszerűbb, monogramos megoldások a jellemzőbbek.⁴⁷ Mindezek fényében a szénási plombákat a 16. századra keltezhetjük.

A mesterjegyes darabok mellett előkerült további 4 olyan plomba (Kat.23-26.), amelynek származási helyét egyáltalán nem ismerjük. Ezeket a tárgyakat a 15-16. századra keltezhetjük a falura vonatkozó írásos források, valamint a régészeti adatok alapján.

Nagyszénás-Szénásegyháza textilbárcái

Az elmúlt években előkerült leletek fentebbi ismertetése után nézzük meg a 2018 előtt napvilágot látott plombák arányait is, mert ezáltal kaphatunk egy egységes képet a falu textilkereskedelmi viszonyairól! 2018-ig összesen 45 darab textilbárca került elő Szénásról, amelyből 18 darabot lehetett azonosítani. A leletanyag legfiatalabb darabjainak egy-egy, Aquileiaból (Itália) és Aachenből (Németország) származó plombákat tekinthetjük, amelyek a 15. század folyamán érkeztek meg a falu területére. A legnagyobb leletcsoportot a térség adataival összhangban a sziléziai származású textilbárcák alkotják, összesen 5 görlihti és 1 löwenbergi darab tartozik ide. A görlihti textilek, és rajtuk a plombák a 15. század végén jelentek meg Szénás területén, egészen a 16. század végéig megfigyelhetők a térségben, a löwenbergi darab valószínűleg a 16. század második felében érkezett meg a faluba. A török hódítás után a Tisza-Maros-Körös közbe, így Szénásra is, nagy mennyiségben áramlottak be német termékek. A falu területéről 3 darab, Nürnbergből, Isnyből és Ulmból

⁴⁵ MORDOVIN 2018. 73-74.

⁴⁶ Ezek olyan összefűzött betűkapcsolatok, vagy jelzések, amelyek közvetlenül utalnak a textilt készítő mesterre (név, titulus). Ezzel beazonosíthatóvá vált a mester munkája, valamint tanúskodott arról, hogy a termék megfelelt a város által támasztott minőségi követelményeknek.

⁴⁷ MORDOVIN 2018. 74.

származó darab került elő, amelyeket a 16. század második felére lehet keltezni. A cseh területekhez 3 darab iglaui és 1 darab hradeci textilbárca köthető, ezek a 16. század utolsó harmadában jutottak el a térség piacaira. A szénási plombák utolsó csoportját az angol jellegű textilbárcák alkotják, összesen 3 darab tartozik ebbe a csoportba. Az angol jellegű bárcákat helyben készítették, és a helyi készítésű textileket látták el vele. Ezeket a termékeket a környező területek felé, mint angol posztóterméket értékesítették, jelentős hasznot hajtva a vidék török birtokosai számára.⁴⁸

Összevetés a térség adataival

A bemutatott leletek, valamint a 2018-ban vizsgált adatok összevetésével egy egységes kép alakul ki Szénás falu textilkereskedelmére vonatkozóan. A falu területéről 2023 végéig összesen 71 plomba látott napvilágot, amelyből 35 darabot lehetett azonosítani. Ez a leletanyag közel felét jelenti, amely jó aránynak számít.

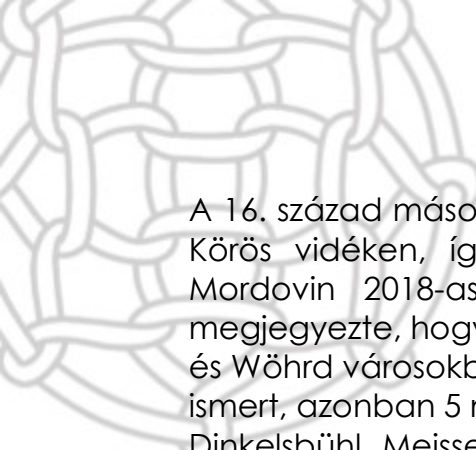
A legkorábbi plombák Aachen, Aquileia és Lovere városokból származnak. Az aacheni plomba nem meglepő, a 15. században nagy arányban importálták a város textileit a Magyar Királyságba.⁴⁹ A két itáliai bárca esetében a kevés párhuzam és írásos adat miatt nem tudjuk, hogy mekkora mennyiségben, milyen minőségű textileken érkeztek meg a falu területére. Csupán annyi tűnik bizonyosnak, hogy a 15. századra keltezhetőek, valamint itáliai származásuk miatt feltételezhetően minőségi textilárukat láttak el velük.

A falu területén a 15. század végén jelentek meg a Görlitzből származó plombák, összesen 8 darab származik a lausitzi városból. Ezek olyan alacsony minőségű tömegárúk voltak, amelyek a 16. század első felében elárasztották a közép-kelet-európai piacokat, nagyszámú jelenlétük a falu területén szintén nem meglepő.⁵⁰ Szilézia területéről még Löwenberg 2 darab, és Haynau 1 darab plombával képviselteti magát. Ezen városok textilei a 16. század középső harmadában jelentek meg a térségben, és egészen a 16. század végéig számolhatunk termékeikkel a helyi piacokon. Ha összevetjük ezeket a számokat a Mordovin Maxim által 2018-ban az egész térségre vonatkozóan megállapított arányaival, akkor azt láthatjuk, hogy a Szénás faluban megfigyelt adatok teljes mértékben megegyeznek egymással.

⁴⁸ MORDOVIN 2018. ADATAI ALAPJÁN.

⁴⁹ Aachen szövegeteit említette a Budai Jogkönyv, ott a 2 dénár vámértékű tömegárúk közé sorolták be. (BUDAI JOGKÖNYV 363-364. 95. CIKKELY) Az 1457-58-as pozsonyi vámnapló adatai nagy mennyiségű kölni és aacheni posztóimportot mutat olyannyira, hogy a teljes cseh-sziléziai területről érkező textilimport mennyiségét felülmúlja. (PACH 1971. 24.)

⁵⁰ MORDOVIN 2021. 400-416.

A 16. század második felében nagyobb számban jelentek meg a Tisza-Maros-Körös vidéken, így Szénás faluban is, a német származású textilbárcák. Mordovin 2018-as elemzése során kitért a német plombákra is, ahol megjegyezte, hogy a térségből addig ismert tárgyak nagy része Ulm, Nürnberg és Wöhrd városokból származik.⁵¹ A szénási anyagban is 1 ulmi és 1 nürnbergi is ismert, azonban 5 német eredetű plombát más német városokban (München, Dinkelsbühl, Meissen, Hof an der Saale, Isny im Allgäu) gyártottak, amelyeket erre az időszakra lehetett keltezni. Ezek a plombák mind minőségi termékeken érkeztek meg Szénásra. A szénási anyag azt mutatja meg, hogy bár nagy számban figyelhetők meg nürnbergi, ulmi és wöhrdi textilbárcák a területen, más textilgyártó városok jó minőségű termékei is eljutottak a közeli piacokra, amelyeket a helyi lakosság a gazdasági virágzás miatt fel tudott vásárolni.

Ugyancsak a 16. század második felére tehető a cseh és morva eredetű textilbárcák nagyobb arányú jelenléte is. Ebbe a csoportba 4 darab Iglából származó, valamint 2 darab cseh nemesi területen gyártott plomba tartozik. Az iglauri bárcák jelenléte ugyancsak nem meglepő, ezek a 16. század második harmadában jelentek meg a magyar területeken, és a század végéig folyamatosan megfigyelhetők a térség plombaanyagában.⁵² Érdekességnek számít a 2 uradalmi eredetű plomba, amelyeket a Hradeci család, valamint a Kunovici-család birtokán gyártottak. Ezek cseh nemesi területeken gyártott, olcsó, alacsony minőségű árun érkeztek meg a Tisza-Maros-Körös-köz területére a 16. század utolsó harmadában.⁵³

A falu leletanyagának utolsó csoportját az angol jellegű textilbárcák alkotják, összesen 8 darab került be a múzeum gyűjteményébe. Ez sem tekinthető meglepőnek a térség angol posztóhamisítási tevékenysége miatt, valamint azért sem, mert Szénás néhány másik faluval együtt a térség egyik meghatározó textilgyártói körzetét alkotta.⁵⁴ Ezeket a tárgyakat a török hódítás után kezdték el gyártani, amely a 16. század utolsó harmadában zajlott.

Összegzés

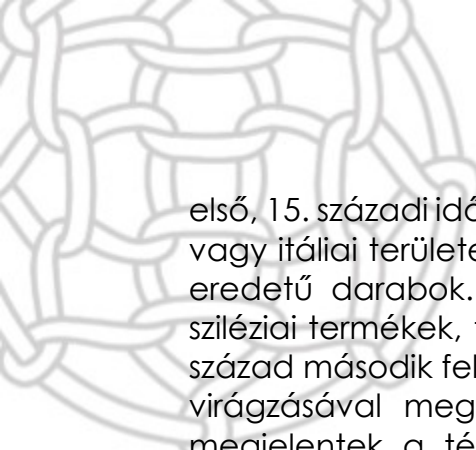
Összességében elmondható Szénás középkori falu textilplomba anyagáról, hogy az egyes származási helyek, csoportok közötti arányok nagyrészt megfeleltethetők a Mordovin Maxim által megfigyelt, teljes térségre vonatkozó adataival. A leletanyag különlegességét adják azok a plombák, amelyek párhuzamai nem ismertek, vagy csak alacsony számban állnak rendelkezésre (pl. Lovere, Aquileia, német területek városai). A leletanyag tárgyainak keltezésekor megfigyelhető volt az árukínálat bizonyos fokú átalakulása is. Az

⁵¹ MORDOVIN 2018. 246.

⁵² MORDOVIN 2024. 499-500.

⁵³ MORDOVIN 2018. 209-210.; 248.

⁵⁴ PACH 2003. 103-104.

első, 15. századi időszakban kevés plomba érkezett a térségbe, amelyek német vagy itáliai területekről származnak, ilyenek az aacheni, loverei és az aquileiai eredetű darabok. A 15. század végén az árukínálatot teljes mértékben a sziléziai termékek, főleg Görlitz áruja uralták, egészen a 16. század közepéig. A század második felében, főleg Gyula 1566-os eleste után a helyi szűrposztóipar virágzásával megnövekedett a térség vásárlóereje, ami miatt ismételten megjelentek a térségben a jó minőségű német textilek, amelyek lejjebb szorították a sziléziai termékek dominanciáját. A 16. század utolsó harmadában érkezett szép számban cseh és morva eredetű textil is a falu területére, itt főleg Iglau termékei jelentek meg. Továbbá ekkor kezdődött meg a falu területén is az angol jellegű textilbárcák gyártása a posztóiparral összefüggésben, amely egészen a falu 1596-os pusztulásáig tartott.

A fentebb ismertetett arányok a falu kutatásának jelenlegi állását mutatják meg. Ezek az adatsorok az új leletek előkerülésével és a régebben előkerült, ismeretlen darabok beazonosításával könnyedén változhatnak. Továbbá érdemes folytatni a térség falvaiból előkerülő plombaanyagot újravizsgálatát, az új leleteket feldolgozni, mivel azok értékes, új információkat szolgáltathatnak a térség, valamint tágabb értelemben a Magyar Királyság textilkereskedelmére vonatkozóan.

Felhasznált irodalom

BUDAI JOGKÖNYV: BUDA VÁROS JOGKÖNYVE II. KÖZREADJA: BLAZOVICH LÁSZLÓ, SCHMIDT JÓZSEF. SZEGED, 2001.

EGAN 1992.: GEOFF EGAN: LEADEN CLOTH SEALS. FINDS RESEARCH GROUP 700-1700. LONDON, 1992.

EMBER 1988.: EMBER GYŐZŐ: MAGYARORSZÁG NYUGATI KÜLKERESKEDELME A XVI. SZÁZAD KÖZEPÉN. BUDAPEST, 1988.

ENDREI 1979: ENDREI WALTER: A POSZTÓ ÓLOMBÉLYEGEK EREDETÉRŐL. VILÁGTÖRTÉNET 1979/2. 33-39.

ENDREI 1989.: ENDREI WALTER: PATYOLAT ÉS POSZTÓ. BUDAPEST, 1989.

ENDREI-EGAN 1982.: ENDREI WALTER-GEOFF EGAN: THE SEALING OF CLOTH IN EUROPE, WITH SPECIAL REFERENCE TO THE ENGLISH EVIDENCE. TEXTILE HISTORY 13. (1982) 47-75.

HUSZÁR 1961.: HUSZÁR LAJOS: MERCHANT'S SEALS OF THE 16TH AND 17TH CENTURIES. FOLIA ARCHAEOLOGICA 13. (1961) P. 187-194

KÁLDY-NAGY 1965-1966.: KÁLDY-NAGY GYULA: STATISZTIKAI ADATOK A TÖRÖK HÓDOLTSÁGI TERÜLET NYUGAT FELÉ IRÁNYULÓ ÁRUFORGALMÁRÓL 1560-1564-BEN. TÖRTÉNETI STATISZTIKAI ÉVKÖNYV 4. (1965-1966) P. 27-91.

KARÁCSONYI 1896.: KARÁCSONYI JÁNOS: BÉKÉSVÁRMEGYE TÖRTÉNETE II. KÖTET. GYULA, 1896.

MOLLAY 1990.: MOLLAY KÁROLY: MAGYARORSZÁG NYUGATI KÜLKERESKEDELME A 16. SZÁZAD KÖZEPÉN. SOPRONI KIEGÉSZÍTÉSEK ÉS

JEGYZETEK EMBER GYŐZŐ KÖNYVÉHEZ. SOPRONI SZEMLE 44. (1990) P. 228-248.

MOLLAY 1994.: MOLLAY KÁROLY: DAS GESCHÄFTSBUCH DES KRÄMERS PAUL MORITZ – MORITZ PÁL KALMÁR ÜZLETI KÖNYVE (1520-1529). SOPRON, 1994.

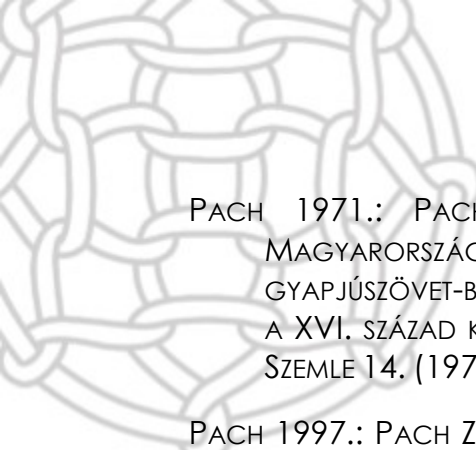
MORDOVIN 2016.: MORDOVIN MAXIM: ELŐZETES JELENTÉS A PÁPA-FŐ TÉREN VÉGZETT MEGELŐZŐ FELTÁRÁSOK MÁSODIK ÉS HARMADIK ÜTEMÉRŐL. RÉGÉSZETI KUTATÁSOK MAGYARORSZÁGON 2011-2014. (2016) P. 244-257.

MORDOVIN 2018.: MORDOVIN MAXIM: TEXTILVÉGEK VÉDJEGYEI. A TEXTILKERESKEDELEM RÉGÉSZETI EMLÉKEI A MAGYAR KIRÁLYSÁG TERÜLETÉN. BUDAPEST, 2018.

MORDOVIN 2019.: MORDOVIN MAXIM: AZ ANGOL CÍMERES PLOMBÁK REJTÉLYE. IN: RÉGÉSZETI NYOMOZÁSOK MAGYARORSZÁGON 2.0. SZERK.: ILON GÁBOR. BUDAPEST, 2019. P. 319-340.

MORDOVIN 2021.: MORDOVIN MAXIM: GÖRLITZ TEXTILKERESKEDELME A MAGYAR KIRÁLYSÁGBAN. IN: HATÁRON INNEN ÉS TÚL. GAZDASÁGTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK A MAGYAR KÖZÉPKORRÓL. BUDAPEST, 2021. P. 379-420.

MORDOVIN 2024.: MORDOVIN MAXIM: IGLAU SZÖVETEI A MAGYAR KIRÁLYSÁGBAN. IN: KAPOCS, ÉRME, ROVÁS. GAZDASÁG-ÉS VÁROSTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK A MAGYAR KÖZÉPKORRÓL. BUDAPEST, 2024.

PACH 1971.: PACH ZSIGMOND PÁL:
MAGYARORSZÁG NYUGATI
GYAPJÚSZÖVET-BEHOZATALA A XV. ÉS
A XVI. SZÁZAD KÖZEPÉN. TÖRTÉNELMI
SZEMLE 14. (1971) P. 24-34.

PACH 1997.: PACH ZSIGMOND PÁL: ABA,
KEBE, IGRIZ. POSZTÓFAJTÁK A
HÓDOLTSÁGI TÖRÖK VÁMNAPLÓKBAN
A 16. SZÁZAD DEREKÁN. TÖRTÉNELMI
SZEMLE 39. (1997) P. 285-299.

PACH 2003.: PACH ZSIGMOND PÁL:
SZÜRKEPOSZTÓ, SZÜRPOSZTÓ, SZŰR.
FEJEZETEK A MAGYARORSZÁGI
SZÖVŐIPAR KORAI TÖRTÉNETÉBŐL.
BUDAPEST, 2003.

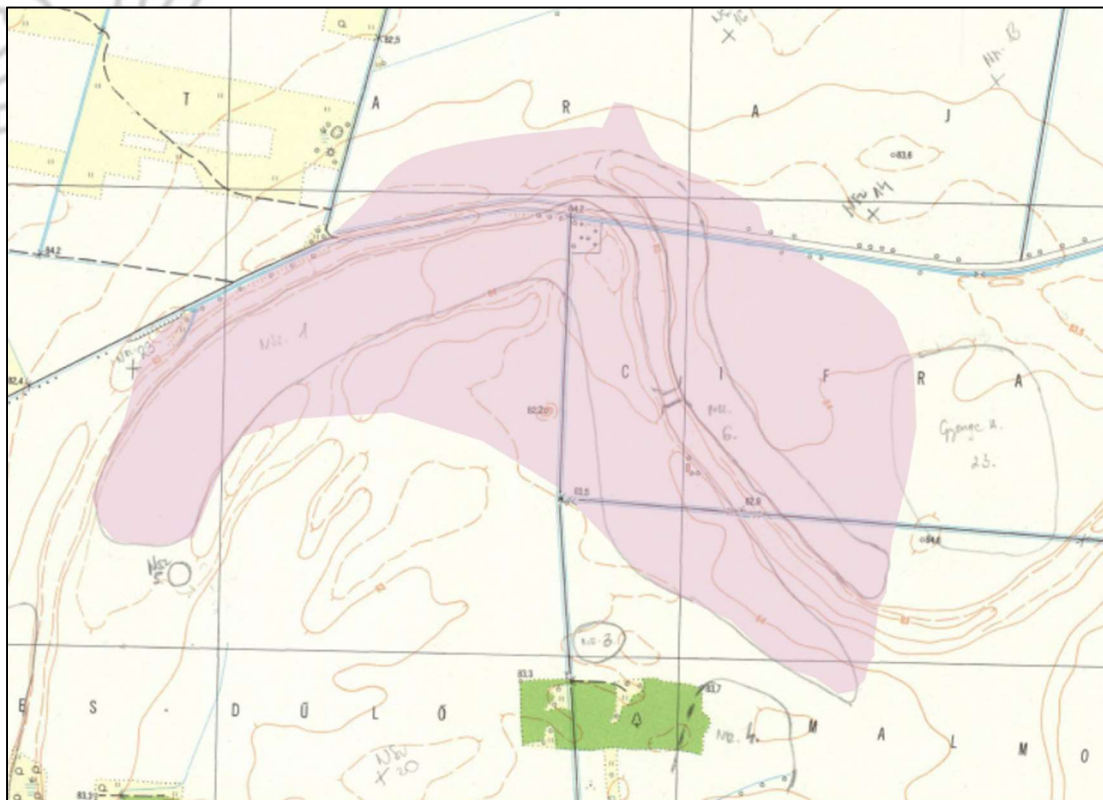
STROMER 1978.: WOLFGANG VON
STROMER: DIE GRÜNDUNG DER

BAUMWOLLINDUSTRIE IN
MITTELEUROPA. WIRTSCHAFTSPOLITIK
IM SPÄTMITTELALTER. STUTTGART 1978.

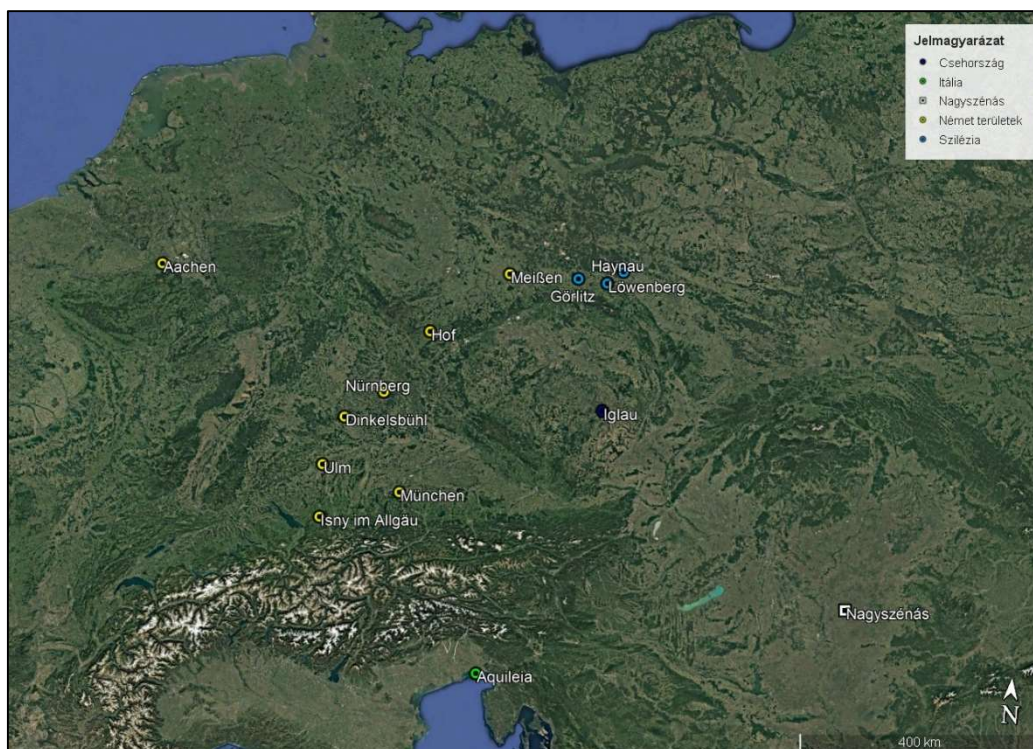
SZÉKELY 1975.: SZÉKELY GYÖRGY:
POSZTÓFAJTÁK A NÉMET ÉS NYUGATI
SZLÁV TERÜLETEKRŐL A KÖZÉPKORI
MAGYARORSZÁGON. SZÁZADOK 109.
(1975) P. 765-795.

TEKE 1989.: TEKE ZSUZSA: A ZÁGRÁBIAK
GYAPJÚSZÖVET-BEHOZATALA A 16.
SZÁZAD KÖZEPÉN. IN: GAZDASÁG,
TÁRSADALOM, TÖRTÉNETÍRÁS.
EMLÉKKÖNYV PACH ZSIGMOND PÁL
70. SZÜLETÉSNAPJÁRA. SZERK.: GLATZ
FERENC. BUDAPEST, 1989. P. 83-91.

Képek

1. kép: Nagyszénás-Szénásegyháza lelőhely kiterjedése.

2. kép: A térség plombáinak származási helyei.

Leaden cloth seals from medieval village Szénás

In this paper, I introduce 26 cloth seals from Nagyszénás-Szénásegyháza site, which were found during metal detector research between 2018 and 2023. In the material, 9 cloth seals originated from unknown cloth manufacturing cities. The identifiable findings in the material came from Silesia (5), the Holy Roman Empire (4), the Kingdom of Bohemia (2), and Italy (1). Between the findings, 5 cloth seals can be identified as English types manufactured in the area in the last third of the 16th century. Further 45 pieces from Szénás were researched by Maxim Mordovin in 2018 as well as the other cloth seal findings in the Tisza-Maros-Körös region. The origins of the cloth seals from Szénás and the Tisza-Maros-Körös region are mostly the same, only some minor differences can be seen in relation to the German pieces. Further research is required in the area in relation to cloth seals and textile trade in the 15th and 16th centuries because the identification of some new findings is doubtful and 9 items' origins could not be identified.

Leletkatalógus¹²

Kat.01.

Származási hely: Itália (Lovere?)

Előlap: glóriás lovasszent ábrázolása, szélén 'LO[...] felirat

Hátlap: szélén textillenymomat, szegecsen kivehetetlen minta

Állapot: jó megtartású, ép, felülete kopott

Méret: 31 mm

Formai Típus: egyszegecses, hengeres szegecses

Keltezés: 16. század

Lelőhely: Nagyszénás-Szénásegyháza

Gyarpodási szám: 2019/214.8.

Kat.02.

Származási hely: München (Németrómai Birodalom)

Előlap: keresztet ábrázoló mesterjegy

Hátlap: szegecsen a város nevére és címerére utaló csuklyás szerzetesfej

Állapot: jó megtartású, hátlapja hiányzik

Méret: 20 mm

Formai Típus: egyszegecses, hengeres szegecses

Keltezés: 16. század második harmada – 16. század vége

Lelőhely: Nagyszénás-Szénásegyháza

Gyarpodási szám: 2019/202.60.

¹ A szénási plombák nagyobb része az egyszegecses formai típusba sorolható be. Itt a plomba két korongja közül az egyik szegecses, míg a másik lyukasztott. A két plombafelet a textiltermék szélén egy verőtő segítségével verték össze, így rögzítve a tárgyat az árura. Az egyszegecses plombák egyik alcsoportja a hengeres szegecses plombák, ahol a szegecs hengerszerű kialakítású. MORDOVIN 2018. 55-56.

² A szénási plombák egy másik típusába tartoznak azok a tárgyak, amelyek nagyobb méretű, két, szalaggal összekapcsolt darabból állnak. A két darabot egymás felé, a textiltég szélére ráhajlítva ráütötték. A plomba a nagy mérete miatt könnyen rögzült a textiltég vastagabb szegélyébe. Ebben a csoportba tartoznak a térségben gyártott angol jellegű plombák is. MORDOVIN 2018. 60-61.

Kat.03.

Származási hely: ismeretlen (Dinkelsbühl, Németrómai Birodalom?)

Előlap: átkötött, hármás búzakalász

Hátlap: kopott, középen gótikus maiuscula D betű

Állapot: jó megtartású, ép, felülete kopott

Méret: 20 mm

Formai Típus: egyszegecses

Keltezés: 15. század második fele – 16. század

Lelőhely: Nagyszénás-Szénásegyháza

Gyarapodási szám: 2019/202.59.

Kat.04.

Származási hely: ismeretlen (Meissen, Németrómai Birodalom?)

Előlap: balra ágaskodó, stilizált oroslán

Hátlap: kopott, minta nem látható

Állapot: jó megtartású, gyűrött, felülete kopott

Méret: 21 mm

Formai Típus: egyszegecses, hengeres szegecses

Keltezés: 15-16. század

Lelőhely: Nagyszénás-Szénásegyháza

Gyarapodási szám: 2019/216.9.

Kat.05.

Származási hely: Hof an der Saale (Németrómai Birodalom)?

Előlap: háromtornyos épület, alatta kivehetetlen jelzés

Hátlap: szegecsen hasított címer: bal oldalán hármás pólya

Állapot: jó megtartású, ép, felülete kopott

Méret: 18 mm

Formai Típus: egyszegecses, hengeres szegecses

Keltezés: 16. század

Lelőhely: Nagyszénás-Szénásegyháza

Gyarapodási szám: 2019/238

Kat.06.

Származási hely: Görlitz (Szilézia)

Előlap: gyöngysorkeretben egyenes oldalú, ívelt aljú háromágú korona

Hátlap: kétsoros gótikus minuscula felirat: Ford[e]/gorli[c]

Állapot: jó megtartású, töredékes

Méret: 27 mm

Formai Típus: egyszegecses, hengeres szegecses

Keltezés: 15. század vége – 16. század első fele

Lelőhely: Nagyszénás-Szénásegyháza

Gyarapodási szám: -

Kat.07.

Származási hely: Görlitz (Szilézia)

Előlap: gyöngysorkeretben egyrajzolatú, egyenes oldalú, ívelt aljú, felül nyitott, háromágú korona, pántja körökkel kitöltött. Korona alatt gótikus minuscula 'g' betű

Hátlap: gyöngysorkeretben kétsoros, gótikus minuscula felirat: ford[e]/[g]orlic. Felirat felett 0 szám.

Állapot: jó megtartású, ép

Méret: 28 mm

Formai Típus: egyszegecses, hengeres szegecses

Keltezés: 16. század második fele

Lelőhely: Nagyszénás-Szénásegyháza

Gyarpodási szám: 2019/201

Kat.08.

Származási hely: Görlitz (Szilézia)

Előlap: kétrajzolatú, egyenes oldalú, ívelt aljú, felül nyitott, háromágú korona, pántja négyzetekkel kitöltött.

Hátlap: kétsoros gótikus minuscula felirat: [f]or[de]/[g]or[lic]

Állapot: jó megtartású, ép

Méret: 27 mm

Formai Típus: egyszegecses, hengeres szegecses

Keltezés: 16. század második fele

Lelőhely: Nagyszénás-Szénásegyháza

Gyarpodási szám: 2019/206.28.

Kat.09.

Származási hely: Haynau (Chojnów, Szilézia)

Előlap: nincs

Hátlap: kétsoros gótikus maiuscula felirat:
HAIN[AV]/I[NSLESIA]

Állapot: jó megtartású, ép

Méret: 24 mm

Formai Típus: egyszegecses, hengeres szegecses

Keltezés: 16. század középső harmada

Lelőhely: Nagyszénás-Szénásegyháza

Gyarpodási szám: 2019/44

Kat.10.

Származási hely: Löwenberg (Lwówek Slaski, Szilézia)

Előlap: négy soros antiqua betűs felirat:
[LÖ]/WE[N]/BERG/K

Hátlap: szegecsen minta nyoma, nem kivehető

Állapot: jó megtartású, töredékes

Méret: 20 mm

Formai Típus: egyszegecses, hengeres szegecses

Keltezés: 16. század második fele

Lelőhely: Nagyszénás-Szénásegyháza

Gyarpodási szám: -

Kat.11.

Származási hely: Iglau (Jihlava, Morva Őrgrófság)

Előlap: a város címerképe: stilizált, hosszú lábú sünalak

Hátlap: kopott, minta nem látható

Állapot: jó megtartású, ép

Méret: 14 mm

Formai Típus: egyszegecses, hengeres szegecses

Keltezés: 16. század második harmada – 16. század vége

Lelőhely: Nagyszénás-Szénásegyháza

Gyarapodási szám: 2019/202.84

Kat.12.

Származási hely: Kunovici-család birtoka (Morva Őrgrófság)

Előlap: folytonos kereten belül Szent Erzsébet alakja, körülötte töredékes körirat: [...] [KV]NOW[ITZ] [...]

Hátlap: szegecsen minta nyomai, nem jól kivehetők

Állapot: jó megtartású, töredékes, felülete kissé kopott

Méret: 21 mm

Formai Típus: egyszegecses, hengeres szegecses

Keltezés: 16. század utolsó harmada

Lelőhely: Nagyszénás-Szénásegyháza

Gyarapodási szám: 2019/46

Kat. 13.

Származási hely: angol jellegű (helyi)

Előlap: nincs

Hátlap: középen három sziromsoros Tudor-rózsa, körülötte gyöngysorkeretben töredékes körirat:

*GVILLELM[VS*ALMANDETE*] – „Német Lajos”

Állapot: jó megtartású, töredékes

Méret: 32 mm

Formai Típus: rászorított

Keltezés: 16. század utolsó harmada

Lelőhely: Nagyszénás-Szénásegyháza

Gyarpodási szám: -

Kat. 14.

Származási hely: angol jellegű (helyi)

Előlap: Anglia négyelt címere, címertartó herolddal (griff, sárkány, vagy oroszlán), ötágú pántos koronával. Körülötte keretelésben töredékes körirat: *HONI*SOEIT*QVI*MAL[*V*PEN]SE - „Szégyen arra, ki rosszat gondol erről”

Hátlap: nincs

Állapot: jó megtartású, töredékes

Méret: 34 mm

Formai Típus: rászorított

Keltezés: 16. század utolsó harmada

Lelőhely: Nagyszénás-Szénásegyháza

Gyarpodási szám: -

Kat.15.

Származási hely: angol jellegű (helyi)

Előlap: Anglia négyelt címere, címertartó herolddal (griff, sárkány, vagy oroszlán), ötágú pántos koronával. Körülötte keretelésben töredékes körirat: *H[ONI*SOEIT*QVI*]MAL*V*PENSE* - „Szégyen arra, ki rosszat gondol erről”

Hátlap: nincs

Állapot: jó megtartású, töredékes

Méret: 33 mm

Formai Típus: rászorított

Keltezés: 16. század utolsó harmada

Lelőhely: Nagyszénás-Szénásegyháza

Gyarpodási szám: 2019/206.16.

Kat.16.

Származási hely: angol jellegű (helyi)

Előlap: nincs

Hátlap: három szímsoros Tudor-rózsza, körülötte töredékes körirat: [GVILLEL]MVS*ALMA[ND]E[TE] – „Német Lajos”

Állapot: jó megtartású, ép, felülete kissé kopott

Méret: 32 mm

Formai Típus: rászorított

Keltezés: 16. század utolsó harmada

Lelőhely: Nagyszénás-Szénásegyháza

Gyarpodási szám: 2019/222.28.

Kat.17.

Származási hely: angol jellegű (helyi)

Előlap: Anglia elnagyolt négyelt címere, sematizált címertartó heroldokkal (griff, sárkány, vagy oroszlán), ötágú pántos koronával

Hátlap: három sziromsoros Tudor-rózsa

Állapot: jó megtartású, ép

Méret: 29 mm

Formai Típus: rászorított

Keltezés: 16. század utolsó harmada

Lelőhely: Nagyszénás-Szénásegyháza

Gyarpodási szám: 2019/225.5.

Kat.18.

Származási hely: ismeretlen (mesterjegyes)

Előlap: keretezett, ligatúrák iniciálés mesterjegy

Hátlap: nincs

Állapot: jó megtartású, ép, felülete kissé kopott

Méret: 29 mm

Formai Típus: egyszegecses, hengeres szegecses

Keltezés: 15. század vége – 16. század vége

Lelőhely: Nagyszénás-Szénásegyháza

Gyarpodási szám: 2019/199

Kat.19.

Származási hely: ismeretlen (mesterjegyes)

Előlap: egyszerű, bekarcolt keresztmintás mesterjegy

Hátlap: nincs

Állapot: jó megtartású, ép, felülete enyhén kopott

Méret: 20 mm

Formai Típus: egyszegecses, hengeres szegecses

Keltezés: 15. század vége – 16. század vége

Lelőhely: Nagyszénás-Szénásegyháza

Gyarápodási szám: 2019/207.6.

Kat.20.

Származási hely: ismeretlen (mesterjegyes)

Előlap: növényi keretelésben geometrikus mesterjegy

Hátlap: minta nem látható

Állapot: jó megtartású, ép

Méret: 22 mm

Formai Típus: egyszegecses, hengeres szegecses

Keltezés: 15. század vége – 16. század vége

Lelőhely: Nagyszénás-Szénásegyháza

Gyarápodási szám: 2019/216.6

Kat.21.

Származási hely: ismeretlen (mesterjegyes)

Előlap: erősen kopott, minta nem látható

Hátlap: ékben végződő kettőskereszt mesterjegy

Állapot: jó megtartású, ép, felülete kopott

Méret: 24 mm

Formai Típus: egyszegecses, hengeres szegecses

Keltezés: 15. század vége – 16. század vége

Lelőhely: Nagyszénás-Szénásegyháza

Gyarázkodási szám: 2020/47

Kat.22.

Származási hely: ismeretlen (mesterjegyes)

Előlap: glóriás, zászlós lovasszent

Hátlap: geometrikus mesterjegy

Állapot: jó megtartású, töredékes

Méret: 22 mm

Formai Típus: egyszegecses, hengeres szegecses

Keltezés: 15. század vége – 16. század vége

Lelőhely: Nagyszénás-Szénásegyháza

Gyarázkodási szám: 2019/216.10

Kat. 23.

Származási hely: ismeretlen (Szilézia vagy Németrómai Birodalom)

Előlap: közepén koronás sas ábrázolás

Hátlap: virág-vagy koronaminta

Állapot: jó megtartású, töredékes, felülete enyhén kopott

Méret: 16 mm

Formai Típus: egyszegecses, hengeres szegecses

Keltezés: 16. század

Lelőhely: Nagyszénás-Szénásegyháza

Gyarpodási szám: -

Kat. 24.

Származási hely: ismeretlen (Szilézia vagy Németrómai Birodalom)

Előlap: nincs

Hátlap: közepén hasított címerpajzs, bal oldalán sas vagy toronyminta, körülötte [...]LNU[...]ND* körirat

Állapot: jó megtartású, töredékes, közepe áttört

Méret: 27 mm

Formai Típus: egyszegecses, hengeres szegecses

Keltezés: 15-16. század

Lelőhely: Nagyszénás-Szénásegyháza

Gyarpodási szám: 2021/1.20

Kat.25.

Származási hely: ismeretlen (Németrómai Birodalom?)

Előlap: ligatúrák iniciálés mesterjegy

Hátlap: vízszintesen hasított címerpajzs, alsó részen csillag és holdminta, felső részen kitárt szárnyú sas

Állapot: 18 mm

Méret: jó megtartású, ép, felülete kopott

Formai Típus: egyszegecses, hengeres szegecses

Keltezés: 15-16. század

Lelőhely: Nagyszénás-Szénásegyháza

Gyarázkodási szám: -

Kat.26.

Származási hely: ismeretlen

Előlap: erősen kopott, minta nem látható

Hátlap: erősen kopott, minta nem látható

Állapot: jó megtartású, ép, felülete kopott

Méret: 12 mm

Formai Típus: egyszegecses, hengeres szegecses

Keltezés: 14. század vége – 16. század vége

Lelőhely: Nagyszénás-Szénásegyháza

Gyarázkodási szám: 2019/211.11

Pillér Péter Ferenc

Római térdfibulák az orosházi Nagy Gyula Területi Múzeum Régészeti Gyűjteményéből¹

A szarmata kor kutatásának egyik legfontosabb aspektusa a római import tárgyak kutatása. Ezek a tárgyak nagyban segítenek a korszak és a lelőhelyek kronológiájának felállításában. Habár a római import tárgyakkal már a régészeti kutatások kezdete óta foglalkoznak, néhány tárgycsoport vizsgálata még nem történt meg elég alaposan. 2023-ban már közöltem 4 db, különleges kialakítású térdfibulát, amely az orosházi Nagy Gyula Területi Múzeum fémkeresős anyagában volt fellelhető.² Jelen cikk ezt a munkát egészíti ki, feldolgozva a 2023 novemberéig a gyűjteménybe bekerült térdfibulákat.

Kutatástörténet

A térdfibulák nevüket különleges kengyel kiképzésük után kapták, amely egy enyhén behajlított térdre emlékeztet. A provinciális térdfibulák kutatása már évtizedekkel ezelőtt elkezdődött az első római fibula feldolgozásokkal együtt. A legelső feldolgozás Oskar Almgren nevéhez köthető, aki a provinciális fibulákat elemezte tűszerkezetük alapján.³ A magyarországi fibulakutatás számára a két legfontosabb feldolgozást Astrid Böhme és Werner Jobst készítette el, Böhme egy felső-germániai római erőd, Jobst a noricum Lauriacum fibula anyagát dolgozta fel.⁴ A tanulmányokban bemutatott fibulák kiváló párhuzamként szolgálnak a Kárpát-medencében előforduló római fibulákhoz. Ezekben a munkákban került sor a térdfibulák első csoportosítására is, általában a fejlap és a rugótok alapján. Ivan Peškař 1972-ben a Morvaországban előkerült római fibulákat gyűjtötte össze. Ezek nagy része valószínűleg Pannonia vagy Noricum területéről származott.⁵

A 2000-es években sem álltak meg a fibula feldolgozások, sor került egész provinciák és országok római kori fibula anyagának összegyűjtésére és kiadására. Sorin Cociș 2004-ben a Daciában találhatóakat,⁶ 2010-ben Adnan

¹ Ezúton is szeretnék köszönetet mondani Merczi Mónikának a segítségért, tanácsaiért és lektorálásáért, valamint Vörös Gabriellának nélkülözhetetlen észrevételeiért.

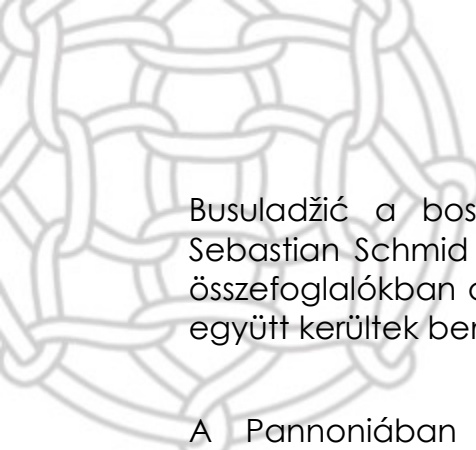
² PILLÉR 2023

³ ALMGREN 1923

⁴ BÖHME 1972, JOBST 1975

⁵ PEŠKAŘ 1972

⁶ COCIȘ 2004

Busuladžić a bosznia-hercegovinai,⁷ Sofija Petković a szerbiaiakat,⁸ míg Sebastian Schmid pedig a vindobonaiakat (Bécs) dolgozta fel.⁹ Ezekben az összefoglalókban a térdfibulák nem önállóan, hanem a többi római fibulával együtt kerültek bemutatásra.

A Pannoniában előkerült római térdfibulákkal először Berecz Katalin foglalkozott 1987-es szakdolgozatában.¹⁰ A továbbiakban a térdfibulákat szintén csak a többi római fibulával együtt kutatták: Berecz Katalin 91-ben a Zala megyei,¹¹ 2014-ben Sáró Csilla pedig a Wosinszky Mór Múzeumban találhatóakat dolgozta fel.¹² Az első, csak a térdfibulákkal foglalkozó tanulmányt Merczi Mónika készítette, amiben már csak ezzel a típussal foglalkozott, külön tipológiát és kronológiát állítva fel róluk.¹³

A szarmata Barbaricumban más a helyzet: bár több térdfibulát publikáltak, a típussal külön nem foglalkoztak. A lelettípus első barbaricumi meghatározása Párducz Mihályhoz köthető, aki 1931-es gyűjtésében¹⁴ és a három szarmata monográfiájában¹⁵ a típust meghatározta, de nem elemezte. Az első feldolgozás Vaday Andrea nevéhez köthető, aki a Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei szarmata kori leletekkel foglalkozó tanulmányában már részletesen elemezte őket.¹⁶ Ezek után a tárgycsoporttal csak egy-egy lelőhely kapcsán foglalkoztak a kutatók, átfogó gyűjtés nem készült. Ezen a helyzeten próbált meg változtatni 2023-as tanulmányom.¹⁷

Típusok és párhuzamok

Az alföldi térdfibulákat az eddig közölt példányok alapján 12 típusba lehet sorolni, amelyek az alábbiak:

I. Fejlapos térdfibulák

I.1. Félköríves fejlapos térdfibulák¹⁸

⁷ BUSULADŽIĆ 2010

⁸ PETKOVIĆ 2010

⁹ SCHMID 2010

¹⁰ A szakdolgozat kéziratban maradt, közlésére nem került sor. BEREZ 1987

¹¹ BEREZ 1991

¹² SÁRÓ 2014

¹³ MERCZI 2011

¹⁴ PÁRDUCZ 1931.

¹⁵ PÁRDUCZ 1941; PÁRDUCZ 1944; PÁRDUCZ 1950.

¹⁶ VADAY 1989

¹⁷ PILLÉR 2023

¹⁸ Merczi Mónika meghatározásában B típus (HIV)

I.1.1. Félköríves kengyelű és félköríves gallérú fibulák¹⁹

I.1.2. Félköríves kengyelű, gallér nélküli fibulák²⁰

I.1.3. Háromszög keresztmetszetű kengyellel ellátott fibulák²¹

I.1.4. Fazettált (trapéz keresztmetszetű) kengyellel ellátott fibulák²²

I.2. Téglalap alakú fejlappal rendelkező térdfibulák²³

I.3. Háromszög alakú fejlappal rendelkező térdfibulák²⁴

I.4. Ötszög alakú fejlappal rendelkező térdfibulák²⁵

I.5. Pelta alakú fejlappal rendelkező térdfibulák²⁶

II. Rugótokos térdfibulák

II.1. Rugótokos-galléros térdfibulák²⁷

II.1.1. Hengeres rugótokkal és félkörív keresztmetszetű kengyellel ellátott térdfibulák

II.1.2. Négyzetes alakú rugótokkal és félkörív keresztmetszetű kengyellel ellátott térdfibulák

II.1.3. Fazettált rugótokkal és kengyellel ellátott térdfibulák

III. Germán típusú térdfibulák

¹⁹ Merczi Mónika meghatározásában B/2 típus (MERCZI 2011, 31–32)

²⁰ Merczi Mónika meghatározásában B/1 típus (MERCZI 2011, 29–31)

²¹ Merczi Mónika meghatározásában B/4 típus (MERCZI 2011, 34–36)

²² Merczi Mónika meghatározásában B/3 típus (MERCZI 2011, 32–34)

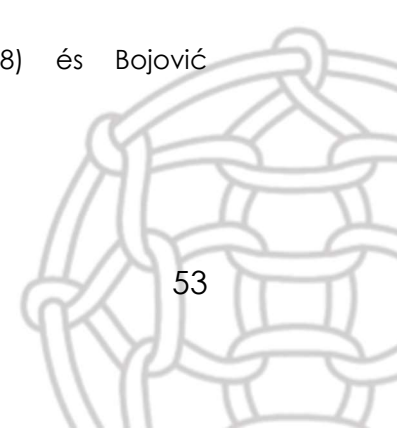
²³ Merczi Mónika meghatározásában B/22 típus (MERCZI, 2011, 48) és Bojović meghatározásában 21/4 (BOJOVIĆ 1983, 53)

²⁴ Merczi Mónika meghatározásában B/6 típus (MERCZI 2011, 36)

²⁵ Merczi Mónika meghatározásában B/5 típus (MERCZI 2011, 36)

²⁶ Merczi Mónika meghatározásában B/7 típus (MERCZI 2011, 37–38)

²⁷ Sorin Cociș meghatározásában 19a6a-b. (COCIȘ 2004, 94–96)

Az Alföld területén a leggyakoribb térdfibulák a fejlappal ellátottak (I. típus). Az azonosítást gyakran nehezíti, hogy a térdfibulák töredékesen kerülnek elő, pl. csak a fejlap marad meg. A további altípusokat a fejlap formája és a kengyel keresztmetszete alapján állítottam fel. A másik fő típust a rugótokos térdfibulák alkotják. Ezeknek eddig az Alföld területéről egy típusát, a rugótokos-gallérost sikerült beazonosítani (II.1. altípus). Hasonló arányban vannak jelen az Alföldön az úgynevezett germán típusú térdfibulák (III. típus), amelyek germán hatást mutatnak.

Az orosházi fémkeresős anyagban az Alföldön megszokott tendenciát követve a félköríves fejlappal ellátott térdfibulák a leggyakoribbak, a 23 darabból 17 darab tartozik a I.1. altípusba. Két példány esetében további altípust (Kat. 14, 15) nem lehetett megállapítani, mivel nem maradt meg a kengyelük. Az I.1. altípuson belül az első változatba tartozó fibulák, amelyeken a félkör keresztmetszetű kengyel mellett félköríves gallér is található,²⁸ a leggyakoribbak az anyagban, összesen 8 darab tartozik ide (Kat. 3, 5, 7, 12, 13, 16, 17). Ez jelenlegi tudásunk szerint megfelel az Alföldön általánosan tapasztaltaknak. Párhuzamai ismertek Orosháza-Főter 1., Békéssámsón-Erdőháti-halom 1. és Abony, 39. lelőhely 86. sírjából.²⁹

A második leggyakoribb fajta a I.1.4. alcsoportba tartozó fazettált³⁰ kengyelű térdfibulák, a 23 darabból 3 darab ilyen (Kat. 4, 6, 20). Ugyanilyen fibula került elő Orosháza-MÁV-homokbánya 9., Szeged-Csongrádi út 14. és Csongrád-Határút 13. sírjából.³¹

Az I.1. altípusnak még két változata képviselteti magát az anyagban: a 2. alcsoport, amelynek jellemzője, hogy a félkör keresztmetszetű kengyel mellett nincs gallér, (összesen 1 darab, Kat. 1), valamint a 3. alcsoport, amelynek jellemzője a háromszögletes keresztmetszetű kengyel (2 db fibula) (Kat. 2,8).

Az I.2. altípus, melynek jellemzője a négyzet alakú fejlap, 2 biztos darabbal képviselteti magát az anyagban (Kat. 9, 18). A Tótkomlós-Kopáncs-halomról előkerült fibula (Kat. 18) nagyméretű és töredékes. A fibula fejlapja lekerekített, rugója a fejlapon jelentősen túlnyúlik. A másik, Mezőhegyes-39-es tábla, Faluhelyről (Kat. 9) előkerült fibula érdekessége, hogy a négyzetes fejlapja trapéz keresztmetszetű (a kengyelével együtt). Lehet, hogy egy új altípust képvisel az Alföldön. Eddig egy formai párhuzamot sikerült találni, Olomouc-ból (Csehország).³²

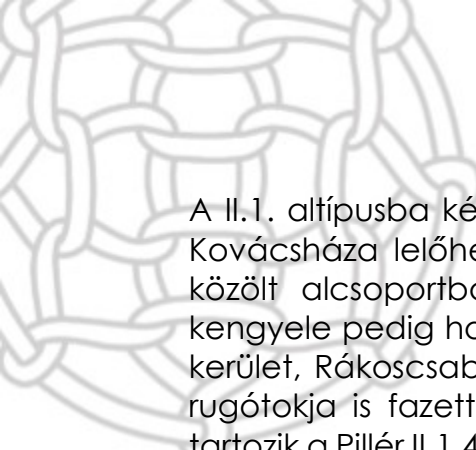
²⁸ Pillér 1.1.1.

²⁹ PILLÉR 2023, 46.

³⁰ Ezen fibulák kengyele trapéz keresztmetszetű.

³¹ PILLÉR 2023, 47.

³² PEŠKAŘ Tf. 18:6, ennek a fibulának a feje háromszög keresztmetszetű.

A II.1. altípusba két fibula tartozik (Kat. 10, 11): a Mezőkovácsháza–középkori Kovácsháza lelőhelyről előkerült példány, mely egy eddig az Alföldről nem közölt alcsoportba tartozik. Ennek a fibulának a rugótokja hengeres, a kengyele pedig hosszában fazettált (Kat. 12). Ehhez hasonló a Budapest–XVII. kerület, Rákoscsaba, Péceli út 165. sírjából előkerült fibula, azonban ennek a rugótokja is fazettált volt.³³ Éppen ezért szerintem egy teljesen új altípusba tartozik a Pillér II.1.4.-be. A másik lelet Mezőhegyes–81-es tábla lelőhelyről került elő, ez talán a Pillér II.1.1. alcsoportba tartozik, melynek jellegzetessége a hengeres rugótok és a félkör keresztmetszetű kengyel. A probléma ennél a fibulánál az, hogy a félköríves gallér nagysága miatt már fejlapként is értelmezhető. Az biztos, hogy a rugótokot nem később rakták rá a fibulára (mint például Nyíregyháza–Felsősimai, Gyebrás-tanya 39. objektumból előkerült példány esetében).³⁴ Dacia területén belülről, Porolissumból 6 hasonló térdfibula is ismert.³⁵ Sorin Cociş ezeket a fibulákat ugyanabba a csoportba sorolta, mint a gallérosokat.³⁶

Különleges példányok

A gyűjteményben eddig egyedülálló az a Battonya–Biharugra lelőhelyről származó töredékes fibula (Kat. 4), amelyen utólag tűtartót alakítottak ki. A tárgy lába a kengyel íve után letörött, ebbe a csonkba valamilyen eszközzel vájatot készítettek, amibe beleilleszthették a fibula tűjét. A csonk végén mintha reszelés nyomai lennének megfigyelhetőek. A szarmata Barbaricum területéről eddig közölt térdfibulák között ilyen eddig nem volt ismert.³⁷

Szintén erről a lelőhelyről származik egy másik különleges fibula: a fibula lábát egy árkolás két bordára osztja (Kat. 2.).³⁸ Az alföldi térdfibulák között ez a díszítési forma eddig nem volt ismert, két párhuzamot sikerült találni erre a díszítési módra: Bécsből³⁹ és Porolissumból.⁴⁰

Díszítés

A leletanyagban összesen 3 fibulát díszítettek, mindegyiket tremolírozással. Mind a három fibula esetében a tremolírozás a fibula fejlapjának szélét díszítette. Típusaikat tekintve 2 fibula a Pillér I.1.1. (Merczi besorolása), 1 fibula pedig a Pillér I.1.3. alcsoportba (Merczi besorolása) tartozott. A fibulák közül

³³ NAGY 2018, 112, 56. tábla 5.

³⁴ PILLÉR 2023, 47.

³⁵ COCIŞ 2004, 192-193

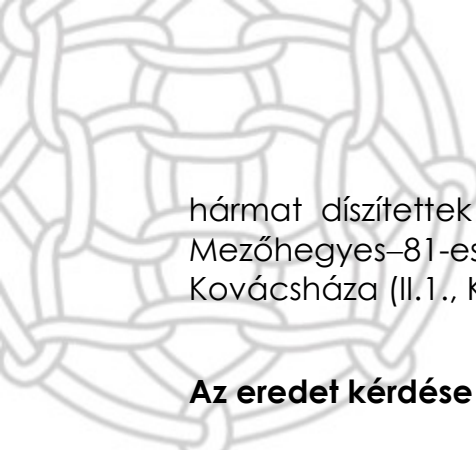
³⁶ Type 19a6a1a, COCIŞ 2004, 94.

³⁷ A fibula a Pillér I.1.1. altípusba tartozik.

³⁸ A fibula a Pillér I.1.3. altípusba tartozik.

³⁹ SCHMID 2010, Taf.155

⁴⁰ COCIŞ 2004, 190.

hármat díszítettek gombbal: Csorvás–Csorvás, faluhely (Pillér I.1.1., Kat. 6), Mezőhegyes–81-es tábla (II.1.1., Kat. 10), Mezőkovácsháza–középkori Kovácsháza (II.1., Kat. 11).

Az eredet kérdése

A római tárgyak esetében legtöbbször gondot okoz a pontos származási hely meghatározása. Nincs ez másként a térdfibulák esetében sem. A használati időszakban a Kárpát-medencei szarmata szállásterületet három oldalról vették körbe a Római Birodalom provinciái: nyugatról Pannonia, délről Moesia, keletről Dacia. A térdfibulákat mindhárom provinciában használták a leletek tanulsága szerint. Ennek ellenére eddig az alföldi térdfibulák esetében eddig jórészt csak pannoniai hatást sikerült megfigyelni.

A gyártási hely meghatározása még kérdésesebb. Jelenleg 2 olyan bronzgyártó műhelyt ismerünk, ahol bizonyítottan térdfibulákat gyártottak: Brigetio (Pannonia)⁴¹ és Tiszaföldvár–Téglagyár⁴². A második azért is különösen fontos, mivel ez alapján feltételezhetjük a barbaricum gyártását is. Az Orosháza gyűjtőterületéről származó fibulák jelentős része a noricum-pannoniai formákat követi, néhány kivétellel. A Pillér II. főtípusba tartozó fibulák nagy számban Dacia provincia területéről kerültek elő, de ismertek Pannoniában és Syriában is,⁴³ valamint sarníros szerkezettel Moesia-ból is.⁴⁴ Az Orosháza területén előkerült fibulák valószínűleg Daciából származnak a provincia közelsége miatt. A négyzet alakú fejlappal ellátott fibulákat Vaday Andrea déli eredetűnek tartotta.⁴⁵ Ilyen példányok ismertek Dacia és Moesia területéről is: Porolissumból és Apulumból (Dacia),⁴⁶ valamint Viminaciumból és Romuliana-ból (Moesia).⁴⁷

Összefoglaló

A szarmata Barbaricumban előkerült római tárgyak kutatása igen sokrétű és rendkívül összetett feladat. Számos probléma vetődik fel, a kronológiai elcsúszástól kezdve (Magyarázat?) a helyi, barbaricum gyártás kérdéséig.

A térdfibulák ennek a kutatásnak csak egy kis szeletét képezik. Kronológiai szempontból a típus beleillik a római-szarmata kereskedelmi kapcsolatokról korábban felállított mintába: legnagyobb számban a II.-III. század fordulóján, a római-szarmata kapcsolatok egyik legintenzívebb szakaszában jelennek meg.

⁴¹ SÁRÓ 2020

⁴² VADAY 2005

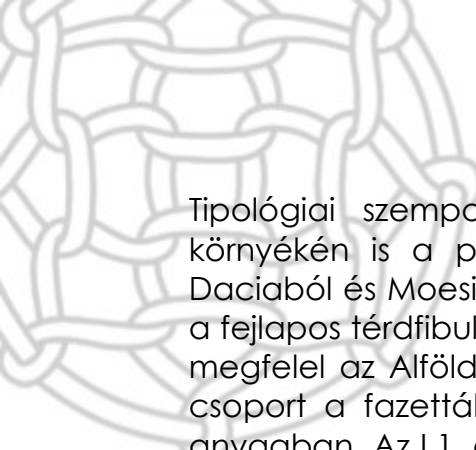
⁴³ COCIŞ 2004, 96.

⁴⁴ PETKOVIĆ 2010,

⁴⁵ VADAY 1989, 79.

⁴⁶ COCIŞ 2004, 198-199.

⁴⁷ PETKOVIĆ 2010, 141.

Tipológiai szempontból - a jelenlegi információink alapján - Orosháza környékén is a pannoniai formák voltak gyakoriak, egy-két, valószínűleg Daciából és Moesiából származó kivétellel. Az orosházi fémkeresős anyagban a fejlapos térdfibulák vannak többségben, azon belül is a Pillér I.1.1. altípus. Ez megfelel az Alföldön eddig tapasztalt arányoknak. A második leggyakoribb csoport a fazettált kengyellel ellátott fibulák, amelyekből 4 darab van az anyagban. Az I.1. alcsoportnak még két altípusa fordul elő a gyűjteményben: I.1.2. (1 db) és I.1.3. (2 db). Ezek kis aránya nem reprezentatív jellegű. Két fibulatöredéket az I.1. alcsoporton belül nem lehetett tovább osztályozni, mivel csak a fejlapjuk maradt meg. A fejlapos fibulák közül ezeken kívül csak a négyzetes fejlapúak voltak jelen, 2 darab volt belőlük. A rugótokos fibulák csoportját 2 db fibula képviseli, mindkettő az első alcsoportba, a Pillér II.1.-be tartozik. Ezen belül egy teljesen új típust képvisel a Mezőkovácsháza-középkori Kovácsházáról előkerült példány (Pillér II.1.4.). A másik fibula a Pillér II.1.1.-be tartozik, ennek a fibulának az érdekessége, hogy a gallér a nagysága alapján már fejlapként is értelmezhető lenne.

A fibulák díszítésüket tekintve nem voltak sokszínűek: 4 darabot tremolórozással, 3-at pedig gombbal láttak el. Az egyik Battonya-Biharugráról előkerült fibula lábán (Kat. 2.) kettős borda található.

Gyártási helyüket tekintve a fejlapos térdfibulák esetében jelenleg két bizonyítható műhely jöhet számításba: Brigetio⁴⁸ és Tiszaföldvár-Téglagyár.⁴⁹ Utóbbi bizonyítja a térdfibulák helyi gyártásának tényét, azonban e tárgyak beazonosítása az anyagon belül nagyon problematikus. A jelenlegi információink szerint a fibulák jelentős része a római provinciák valamelyikéből (elsősorban Pannoniából) érkezett kereskedelem útján, a helyi gyártás ezt csak kiegészítette.

A fibula anyag további kutatásával valószínűleg új információk jutnak majd a birtokunkba, amelyek pontosíthatják a tárgytípus datálását és készítésének helyszíneit.

⁴⁸ SÁRÓ 2020

⁴⁹ VADAY 2005

Felhasznált irodalom

ALMGREN 1923 = Almgren, O.: Studien über nordeuropäischen Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinziäl-römischen und südrussischen Formen. [Mannus-Bibliothek 32.] Leipzig, 1923.

BERECZ 1987 = Berecz K.: Adatok a pannoniai térdfibulák történetéhez. Szakdolgozat. Kézirat. Eötvös Lóránd Tudományegyetem. Budapest, 1987.

BERECZ 1991 = Berecz K.: Római kori fibulák Zala megyéből I. ZM 3 (1991), 163–183.

BOJOVIĆ 1983 = Bojović, D.: Rimske fibule Singidunuma. [Zbirke i legati/Muzej Grada Beograda 12.] Beograd, 1983.

BÖHME 1972 = Böhme, A.: Die Fibeln der Kastelle Saalburg und Zugmantel. Saalburg Jahrbuch 29 (1972), 5–112.

BUSULADŽIĆ 2010 = Busuladžić, A.: Morfologija antičkih fibula iz zbirke Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine. The morphology of antique fibulae in the collection of the national museum of Bosnia and Herzegovina. Sarajevo, 2010.

COCIŞ 2004 = Cocîş, S.: Fibulele din Dacia romană – The Brooches from Roman Dacia. [Bibliotheca Ephemeris Napocensis 3.] Kolozsvár, 2004.

ISTVÁNOVITS–MERCZI 2020 = Istvánovits E. – Merczi M.: Egy ritka Kárpát-medencei szarmata női viseleti elem. In: Új nemzedék. A szegedi Régészeti Tanszék tehetséggondozásának elmúlt évtizedei. Ünnepi kötet B. Tóth Ágnes, Kulcsár Valéria, Vörös Gabriella és Wolf Mária tiszteletére. Szerk.: Bíró Gyöngyvér – Pintér-Nagy Katalin – Szebenyi Tamás. A szerkesztésben közreműködött: Felföldi Szabolcs – Takács Melinda. [Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 7.] Szeged, 2020, 75–87.

JOBST 1975 = Jobst, W.: Die römischen Fibeln aus Lauriacum. [Forschungen in Lauriacum 10.] Linz, 1975.

MERCZI 2011 = Merczi M.: Térdfibulák Komárom-Esztergom megyéből. KMMK 17 (2011), 7–79.

NAGY 2018 = Nagy M.: A Budapest, XVII. Rákosszába, Péceli úti császárkori barbár temető. Kr.u. 2.–4. sz. I. A sírok és leletek leírása. Budapest 2018.

PÁRDU CZ 1931 = Párducz M.: A Nagy magyar Alföld római kori leletei. Dolgozatok 7 (1931), 74–161.

PÁRDU CZ 1941 = Párducz M.: A szarmatakor emlékei Magyarországon I. [Archhung 25.] Budapest 1941.

PÁRDUCZ 1944 = Párducz M.: A szarmatakor emlékei Magyarországon II. [Archhung 28.] Budapest 1944.

PÁRDUCZ 1950 = Párducz M.: A szarmatakor emlékei Magyarországon III. [Archhung 30.] Budapest 1950.

PETKOVIĆ 2010 = Petković, S.: Rimske fibule u Srbiji od I do V veka N.E. [Arheološki institut Posebna izdanja Knjiga 50.] Beograd, 2010.

PEŠKAŘ 1972 = Peškař, I.: Fibeln aus der römischen Kaiserzeit in Mähren. Prága, 1972.

PILLÉR 2023 = Pillér P. F.: Római térdfibulák az alföldi szarmata Barbaricum területéről. Acta Iuvenum: Sectio Archaeologica (6) (2023), 43–70.

SÁRÓ 2014 = Sáró Cs.: Kora császárkori fibulák a Wosinsky Mór Megyei Múzeum gyűjteményéből. WMMÉ 36 (2014), 159–222.

SÁRÓ 2020 = Sáró Cs.: The fibula production of Brigetio: clay moulds. DissArch Ser. 3. No. 8. (2020), 117–139.

SCHMID 2010 = Schmid, S.: Die römischen Fibeln aus Wien. [Monografien der Stadtarchäologie Wien 6.] Wien, 2010.

VADAY 1989 = H. Vaday, A.: Die sarmatischen Denkmäler des Komitats Szolnok. Antaeus 17–18, 1988–1989.

VADAY 2005 = Vaday A.: Adatok a szarmaták fémművességéhez. SzKMÉ 7 (2005), 151–198.

Rövidítések jegyzéke

Antaeus = Antaeus. Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest)

ArchHung = Archaeologica Hungarica (Budapest)

Dolgozatok = Dolgozatok a Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Archaeologiai Intézetéből (Szeged)

DissArch = Dissertationes Archaeologicae ex Instituto Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös nominatae

KMMK = Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei (Tata)

SzKMÉ = Szántó Kovács Múzeum Évkönyve (Orosháza)

WMMÉ = A Wosinsky Mór Megyei Múzeum Évkönyve (Szekszárd)

ZM = Zalai Múzeum (Zalaegerszeg)

H. = hosszúság

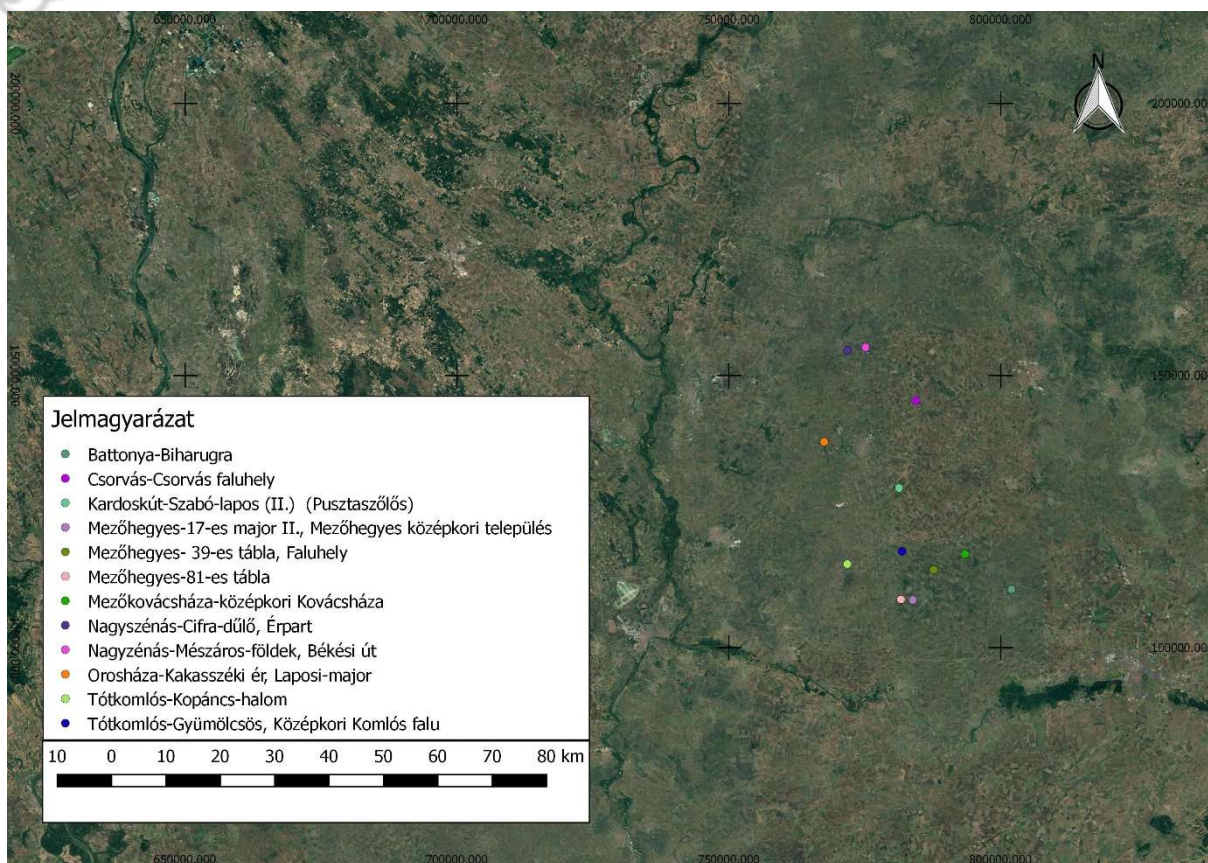
Sz. = szélesség

Gy.sz. = Gyarapodási szám

Kat. = Katalógus

Taf. = Tafel

Térkép melléklet

Katalógus

1. Battonya–Biharugra

Gy. sz.: 2016/13

Megtaláló:-

Típus: I.1.2.

Kéttagú, bronz felsőhúrozású térdfibula. Fejlapja félköríves. A kengyel félkör keresztmetszetű. Talpa kiszélesedő, félkör alakú, egyenesen levágott. A tűtartója téglalap alakú, hosszirányú. Tűje hiányzik.

H: 2,3 cm, fejlap sz.: 1 cm

2. Battonya–Biharugra

Gy. sz.: 2015/305

Megtaláló:-

Típus: I.1.3.

Kéttagú, felsőhúrozású, bronz térdfibula. A fibula fejlapja félköríves, széle tremolírozással díszített. A kengyele háromszög keresztmetszetű. A talpa bordázott, egyenesen levágott (kiszélesedő?). A rugója megmaradt, tűje hiányzik. Tűtartója enyhén trapéz alakú, hosszirányú.

H: 3,4 cm, fejlap sz.: 1,6 cm

3. Battonya–Biharugra

Gy. sz.: 2015/305

Megtaláló:-

Típus: I.1.1.

Kéttagú, felsőhúrozású bronz térdfibula töredék. A fejlapja félköríves, a kengyeltől egy félköríves gallér választja el. A kengyel keresztmetszete félköríves. A fibula a térdhajlat mögött eltörött, a csonkon tűtartót alakítottak ki, ezen felül a csonkon mintha reszelés nyomokat lehetne megfigyelni. Rugója és tűje megmaradt, utóbbi meghajlott. A fejlap szélét tremolír díszítette.

H (mérhető): 2,1 cm, fejlap sz.: 1,8 cm

4. Battonya–Biharugra

Gy.sz.: 2015/305

Megtaláló:-

Típus: I.1.4.

Kéttagú, felsőhúrozású bronz térdfibula töredék. Fejlapja félköríves, kengyele fazettált. Nem sokkal a térdhajlat mögött törött el. Rugója megmaradt, a fejlapon túlnyúlik. Tűje letörött.

H (mérhető): 2,6 cm, fejlap sz.: 2,3 cm

5. Csorvás–Csorvás faluhely

Gy. sz.: 2020/7.1

Megtaláló: Zsikai Péterné

Típus: I.1.1.

Kéttagú, felsőhúrozású bronz térdfibula. Fejlapja félköríves és törött, a kengyeltől egy félköríves gallér választja el. A kengyel keresztmetszete félköríves. Talpa kiszélesedő, félköríves, végén gomb. Tűtartója trapéz alakú és hosszirányú. Rugója, tűje hiányzik. A fibula eldeformálódott.

H: 3,2 cm, fejlap sz. (mérhető): 1,1 cm

6. Csorvás–Csorvás faluhely

Gy. sz.: 2015/298

Megtaláló: Bene András

Típus: I.1.4.

Kéttagú, felsőhúrozású bronz térdfibula. Fejlapja félköríves, kengyele fazettált. Lába kiszélesedő, félköríves, egyenesen levágott. Tűtartója téglalap alakú, hosszirányú. Tűje hiányzik, rugójának csak a fele maradt meg.

H: 3,5 cm, fejlap sz: 1,9 cm

7. Kardoskút–Szabó-lapos (II.) (Pusztaszőlős)

Egy. sz.: 49/2015

Megtaláló: Bene András

Típus: I.1.1.

Kéttagú, felsőhúrozású bronz térdfibula. Fejlapja félköríves, a fejlapot és a kengyelt egy félköríves gallér választja el. Kengyele félkör keresztmetszetű. Talpa kiszélesedő, félkör alakú, egyenesen levágott. Tűtartója trapéz alakú, hosszirányú. Rugója és tűje hiányzik, valószínűleg vasból készülhetett. A fibula amorf volt, fejlapja mintha eltörött volna.

H: 3 cm, fejlap sz.: 1,2 cm

8. Mezőhegyes–17-es major II., Mezőhegyes középkori település

Gy.sz.: 2020/2.26.

Megtaláló: Tóth Gábor

Típus: I.1.3.

Kéttagú, felsőhúrozású bronz térdfibula. Fejlapja félköríves, a kengyel és a fejlap találkozásánál háromszög alakú kengyel. A kengyel háromszög keresztmetszetű. Talpa kiszélesedő, egyenesen levágott. A fibula rugója és tűje hiányzik.

H: 3,4 cm, fejlap sz.: 1,6 cm

9. Mezőhegyes-39-es tábla, Faluhely

Gy. sz.: 2021/3.5

Megtaláló: Kerekes György

Típus: I.2.

Kéttagú bronz térdfibula. A fejlapja téglalap alakú (trapéz keresztmetszetű?). A kengyel hosszában fazettált. Talpa kiszélesedő, félkör alakú, egyenesen levágott. A fibula rugója csak félig maradt meg, húrját a fejlap előtt vezették el. A tűtartója téglalap alakú, hosszirányú. Tű?

H: 2,8 cm, fejlap sz.: 1,8 cm

10. Mezőhegyes–81-es tábla

Gy. sz.: 2019/33

Megtaláló: Kerekes György

Típus: II.1.1.?

Kéttagú, bronz rugótokos térdfibula. A rugótokja hengeres, a kengyel találkozásánál félkör alakú gallér. A gallér nagy mérete alapján külön fejlapként is értelmezhető. A fibula kengyele félkör keresztmetszetű, térdhajlatában üreges. Talpa kiszélesedő, végén gomb figyelhető meg. Rugója és tűje ép. Tűtartója hosszirányú és trapéz alakú.

H: 3,5 cm, rugótok sz.: 2,3 cm

11. Mezőkovácsháza–Új Alkotmány Tsz., Henrik-major II., Száraz-ér hídja, Nágel Henrik birtoka, középkori Kovácsháza

Gy. sz.: 2016/58

Megtaláló: Tóth Gábor

Típus: II.1.4.

Kéttagú, bronz rugótokos térdfibula. Rugótokja hengeres, a kengyeltől egy félköríves gallér választja el. A kengyele fazettált. A lába kiszélesedő, a végén gombbal. Rugója megmaradt, de a tűje hiányzik. Tűtartója téglalap alakú, hosszirányú és törött.

H: 2,6 cm, rugótok sz.: 1,8 cm

12. Nagyszénás–Cifra-dűlő, Érpart

Gy. sz.: 2019/196

Megtaláló: Benkő József

Típus: I.1.1.

Kéttagú, felsőhúrozású bronz térdfibula. A félköríves fejlapot egy szintén félköríves fejlap választja el a kengyeltől. A kengyel keresztmetszete félköríves. Lába kiszélesedő, félköríves, egyenesen levágott. Rugójának csak a fele maradt meg, tűje hiányzik. Tűtartója trapéz alakú, enyhén a fibula felé hajlik.

H: 3,2 cm, fejlap sz.: 1,9 cm

13. Nagyszénás–Cifra-dűlő, faluhely

Gy. sz.: 2015/246

Megtaláló: Zsikai Péter

Típus: I.1.1.

Kéttagú, felsőhúrozású bronz térdfibula. Fejlapja és gallérja félköríves. A kengyel keresztmetszete szintén félköríves. Rúgója tűje hiányzik. A tűtartója letörött, csomkja alapján hosszirányú lehetett.

H: 3,4 cm, fejlap sz.: 1,8 cm

14. Nagyszénás–Cifra-dűlő, faluhely

Gy. sz.: 2015/246

Megtaláló: Zsikai Péter

Típus: I.1.

Kéttagú, felsőhúrozású bronz térdfibula fejlap töredéke. Alakja félköríves, az oldalán törés figyelhető meg. A fibula közvetlenül a félköríves gallér fölött tört el. Rugója és tűje hiányzik.

Fejlap sz.: 2 cm

15. Nagyszénás–Cifra-dűlő, faluhely

Gy. sz.: 2019/212

Megtaláló: Gyenge Antal

Típus: I.1.

Kéttagú, felsőhúrozású bronz térdfibula fejlap töredéke. A fejlap eldeformálódott, félköríves. A töréspontnál mintha nagyon keskeny, félköríves gallér lenne megfigyelhető. A rugójának a fele megmaradt.

Fejlap sz.: 1,9 cm

16. Nagyszénás–Mészáros-földek, Békési út

Gy. sz.: 2020/14.1

Megtaláló: Gyenge Antal

Típus: I.1.1.

Kéttagú, bronz felsőhúrozású térdfibula. Fejlapja félköríves, a kengyeltől félköríves gallér választja el. A kengyel keresztmetszete félköríves. A fibula a térdhajlat mögött eltörött. Rugója hiányzik.

H (mérhető): 2,2 cm, fejlap sz.: 1,9 cm

17. Orosháza-Kakasszéki ér, Laposi major

Gy. sz.: 2015/34

Megtalálók: Bene András, Kvak Róbert

Típus: I.1.1.

Kéttagú, felsőhúrozású bronz térdfibula. Fejlapja félköríves, a kengyeltől félköríves gallér választja el. A kengyele félkör keresztmetszetű. A fejlap szélén tremolírozott dísz figyelhető meg. Talpa kiszélesedő, félkör alakú, egyenesen levágott. A tűtartója letörött, a csont enyhén trapéz alakú és hosszirányú. Rugója és tűje hiányzik.

H: 3,3 cm, fejlap sz.: 1,5 cm

18. Tótkomlós–Kopáncs-halom

Gy. sz.: 2017/12

Megtaláló: Zsikai Péter

Típus. I.2.

Kéttagú, bronz felsőhúrozású térdfibula. Fejlapja téglalap alakú, sarkai lekerekítettek. Kengyele félkör keresztmetszetű. Rugója megmaradt, a fejlapon tűlnyúlik. Tűje töredékesen maradt meg. Talpa és tűtartója letörött.

H (mérhető): 2,7 cm, fejlap sz.: 1,6 cm

19. Tótkomlós–Kopáncs-halom

Gy. sz.: 2018/58

Megtaláló: Zsikai Péter, Zsikai Péterné

Típus: Germán? I.2?

Kéttagú, bronz felsőhúrozású térdfibula. Fejlapja négyzetes, a fele letörött. A kengyele ötszög keresztmetszetű, a térdhajlat után eltörött. A rugójának csak a töredéke maradt meg. A kengyel szöge alapján talán germán típusú térdfibula lehetett.

H (mérhető): 1,5 cm, fejlap sz. (mérhető): 1,5 cm

20. Tótkomlós–Gyümölcsös, 53-as tábla, Középkori Komlós falu

Gy. Sz.: 2018/71

Megtaláló: Zsikai Péter és Zsikainé Náfrádi Krisztina

Típus: kérdéses, talán I.1.4.

Kéttagú, felsőhúrozású töredékes bronz fibula. Fejlapja félköríves. Kengyele fazettált, a térdhajlat mögött három borda díszíti. A fibula a térdhajlat mögött tört el. Rugója, tűje hiányzik.

H (mérhető): 2 cm, fejlap sz.: 1,1 cm

